acc. 4620 sid. 303–395.

FOLKLIVSARKIVET
LUND

Allmogeliv i Göinge under början o. mitten av 1800-talet.

Av

Pehr Johnsson, Broby

Register:

	sid.
Skjutshållning.	303 – 306.
Rotehållare o. rusthållare.	307 – 309.
Marknader.	310 – 314.
Göingarnes sillaäckor.	315 – 319.
Krämare o. gårdfarihandlare.	320 – 324
Processer o. tingsfärder.	325 – 330.
Tjuvar o. tjuvgömmare.	331 – 339.
Göingarna och deras grannar.	340 – 343.
Lekar o. nöjen.	344 – 345.
Spelmän i Göinge.	346 – 348.
Folktro o. sägner.	349 – 356.
Olycksvåan o. offerbål.	357 – 359.
Kloka o. naturläkare.	360 – 367
Klädedräkten.	368 – 371.
Prästen o. församlingen.	372 – 380.
Den frireligiösa rörelsen.	381 – 392.
Husandakten.	393 – 395.

4020
FOLKLIVSARKIVET
LUND

Skjutshållning och skjutsbesvär.

Allmogen i Göinge hade under äldre tider skyldighet att hålla skjutsar till vederbörande resandes förfogande. Närmaste gästgivare hade att genom "hållboden" därom underrätta. Eller också visste man sina särskilda dagar, då man med en eller två hästar, beroende på hemmanets storlek, begav sig i väg till gästgivaregården för att avvakta. De flesta gångerna fick man skjuts, någon gång kunde hända att man väntade förgäves. Man hade att köra till närmaste gästgivaregård, såvida icke särskilt avtal skedde. De gånger hände, då bönder från Broby skjutsade ända till Nöbbelöfs gästgivaregård, ~~som~~ ~~var~~ ett avstånd av fyra mil.

Vid varje gästgivaregård var en särskild stuga kallad "hållstugan", i vilken drängar och forbönder ~~hade~~ vistades under den tid de lågo där i väntan på skjuts.

~~Mångengång~~ Understundom fick mången sig i väg midt om natten, då någon resande anlände i synnerhet brådtom. Det var kusligt många gånger, ~~att~~ helst som vissa platser voro illa kända. Särskilt var detta förhållandet med skogsbygden norr om Broby, där man mera än en gång fann rep spända över vägen i avsikt att hindra de resande, för att sedan bli i tillfälle

att plundra dessa. Även Bjärtofs fure, Tryggaröds skog mellan Broby och Hörja, voro illa kända, emedan där ~~rövare~~ funnos tjuvar, ~~som~~ vid mer än ett tillfälle visiterade de resande. Skjutspojken slapp vanligen undan med blotta förskräckelsen. I allmänhet körde icke bönderna själva. Dels saknade man lust härtill, dels ansåg drängen att då han hade ~~såden~~ ~~av~~ av hästarna omhand, det också ~~borde vara hans skyldighet~~ var hans rättighet att köra hållskjutsen. Väl fick mången yngling, som var dåligt klädd, och det hörde visst icke till ovanligheten, slita verkligt ondt, särskildt under vintertiden, då han var ute på dylika skjutsfärder, men han kom i alla fall bort från enformigheten och så vankades då, som nu, ~~skjuts~~ drickspengar, som han i regel fick behålla. Visserligen funnos de bönder, som i sin snålhet begärde att drängarna jämväl skulle redovisa för dessa, men de voro ganska sällsynta. Det berättas om en sådan i Västraby, som brukade kräva ut varje öre av sina drängar, att då han vid ett tillfälle begärde drickspengarna ~~av~~ en av dessa gav honom en örfil så han höll på att ramla omkull. "Vad menar du med detta", frågade bonden. "Jo", sa drängen, "en sådan fick jag i drickspengar av den herre jag skjutsat idag, för jag icke körde tillräckligt fort, och som husbonden brukar ~~att~~ utkräva vad jag får bör han väl också ha denna."

FOLKLIVSARKIVET LUND

Ganska vanligt var att husbönde och drängar kommo överens om att dela drickspengarna lika.

De vagnar man använde voro av den mest primitiva beskaffenhet. De s.k. "rappkärrorna" äro allt för mycket ~~[illegible]~~ omtalade, att man härför bör närmare redogöra. Så mycket kunna vi emellertid säga, att några fjädrar hade man ännu icke börjat använda på vagnarna. Det var först under 1860-talet, som dessa kommo till ~~[illegible]~~ begagnande. Det var endast storbönderna, som till att börja med hade råd att hålla sig med dylika, men snart nog följde även de mindre efter och de förut begagnade primitiva vagnredskapen blevo så småningom avskaffade. En del resande, särskilt förnämare sådana, höllo sig själva med vagnar och skjutsbönderna hade endast att tillsläppa hästar.

En del bönder hade att köra posten. Den gick mellan Kristianstad och Växjö, två gånger i veckan, varjämte "paketposten" gick en gång i vardera riktningen. De som höllo posthästar voro skyldiga att ha dessa i bästa kondition. I allmänhet fick man också hålla sig med goda springare, emedan posten alltid skulle gå ~~f~~ raskt. Vid ankomsten till en by blåste postiljonen i hornet, som han bar i ett snöre över axlarna. Det gällde för skjutsar, gående eller åkande bara att hålla sig undan.

FOLKLIVS... LUND

Ute på vägarna fick icke heller några mindre postiljonen. Vid vägen sidan hade han pistolhölster, med halvalnslånga pistoler, i händelse ~~någon skulle vilja~~ överfall skulle ske. Sådana användes visst icke, ehuruväl de voro stundligen sällsynta i dessa bygder. 'Paketvagnen' var icke någon eftertängtad skjuts. Den var i allmänhet överlastad. Understundom fick den framföras med två parhästar.

Gästgivaregårdarna voro under den tiden det centrala i en bygd. Där samlades man från olika håll och kanter, dels för att invänta skjuts, dels för att dricka och pokulera. En oändlig mängd allmogemän ha tagit sina välfärd vid dessa och i de byar, där sådana förefunnos, var antalet fattighjon merendels alltid större än annorstädes.

Utmed landsvägarna var det ävenledes ~~gs~~ synnerligen gott om krogar, där öl och brännvin tillhandahölls. Emellan Broby och Kristianstad, ett avstånd av tre mil, fanns icke mindre än sju sådana, nämligen i Vibbelöf, Kviinge, Kumla bro (Almö), Kviinge bodar, Bjärlöf, Torsebro och Råaled, allt räknadt norifrån. Av dessa var Kviinge bodar gästgivaregård. Resande besökte mera sällan dessa, men många voro de bönder, vilka efter besök i Kristianstad, under hemfärden hälsade på å dem alla. Man förstår då lätt i vilket tillstånd de kommo hem och huru lång tid en dylik resa tog. Nu äro samtliga för längesedan ~~nedla~~ borta och s.k. skjutsstationer ha kommit i stället.

FOLKLIVSARKIVET
LUND

Rotehållare och rusthållare.

I Göinge funns det både rote- och rusthållare. Av de ~~förr~~ förra tillhörde samtliga Norra Skånska infanteriregementet, av de senare dels Skånska Dragonregementet och dels Skånska husarregementet. Husarerna voro huvudsakligen till finnande ~~x~~ i Västra Göinge härad. Man brukade merendels ha ~~sina möten~~ åtskilliga övningar på ~~samlingsplatserna~~ för stora-ornerna, som voro Broby och Röinge. Dragonerna hade sålunda sina övningar ~~vid~~ å Prästavången vid Broby och den del av husarerna, som hade sina rusthåll i Göinge, å Röinge ljung. De större övningarna voro förlagda till Ljungbyhed och ridskolorna till Herrevadskloster. Infanteriet hade ävenledes sina övningar å Ljungbyhed.

I allmänhet hade såväl rotesoldaterna som ryttarna torp, som de brukade och bebodde. De bönder, som hade att sörja för att numret icke blev vakant, hade ävenledes att underhålla ~~to~~ byggnaderna till ~~detta~~ torpet. Vidare brukade man att bitråda knekten med bränsle och dylikt.

Vid varje nummer fanns en ~~förman~~, vilken befattning ~~som~~ i likhet med åldermannens gick omkring i tur och ordning bland de åboar, som tillhörde detta.

384

FOLKLIVSARKIVET LUND

Minst två gånger om året skulle man samlas för att överlägga om vad som var att iakttaga. Rusthållarna fingo i allmänhet samlas ännu oftare, emedan dessa hade jämväl att hålla häst, som skulle vederbörligen fordras vid dessa samlingar, då brukstan understundom var närvarande, försom vanligtvis en riklig förplägnad, så att många gingo betydligt antsomma ifrån ett dylikt rote- eller rusthållsgille.

Särskildt ~~rotet~~ rusthållarna hade understundom mycket drygga utgifter. Mången gång hände, att en nyligen inköpt häst blev efter en jämförelsevis kort tid så svårsjuk, att man måste inköpa en ny. Innan försäkringsväsendet kom i gång var detta liktydigt med en ny insamling, nya utgifter.

I allmänhet kan man säga att såväl ryttare som soldater hade det ganska bra. Många voro hantverkare och tjänade ganska avsevärt vid sidan om sin tjänst. Man slapp ligga ute så mycket under den tiden, som i våra dagar. Det var i regel kvatigt folk. När fadern blev gammal så att han stod i tur att få pension trädde vanligtvis sonen i hans ställe och det fanns nummer i dessa trakter, som led efter led varit i en och samma släkts ägo.

Det var dock icke alltid säkert, att sonen tog faderns namn. Likaofta

FOLKLIVSARKIVET
LUND

inträffade att han tog sig ett annat. Män-
gen hade gemensamt egendomliga namn, av
vilka vi anföra sådana som Modig,
Orädd, Grym, Flink, Ressla, Flinta,
Lo, Varg, Gök, Lärka, Lustig, Sedig,
Saktmodig, Raxig, Villig, Oblödig,
Vakt, Tordön, Rogge, Kleber, Mosk,
Trogen, Liflig, Lagom, Sträng, Lugn,
o. s. v.

En gång om året hade man att infinna sig hos rote- eller rusthållaren för syn. Denna förrättades vanligtvis av en fanjunkare. Då skulle alla persedlar vara i ordning. Ifall något i beklädnads- eller munderingsväg fattades hade vederbörande att anskaffa detta.

Då någon soldat - eller ryttare avlidit var det vanligt, att samtliga de inom socknen boende kamraterna med någon av underbefälet i spetsen samlades vid ~~hans~~ öppna graven, för att över denna skjuta salva. ~~Samtliga~~ Alla voro då klädda i uniform, och sågo ut med ett helt annat utseende än då de gingo hemma på roten vid det vanliga slöjdat och slitet för familjens uppehälle.

Nu är indelningsverket sedan en följd av år slut, men likväl, som detta hade sina skuggsidor, hade det även ledes en del ljusa sidor, som vi tiders ~~garnisonsför~~ värnplikts- och garnisonsförhållanden helt och hållet sakna.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Skåne
Göinge hds.

uppt. av P. Johnsson
Broby

310

Marknaderna i bygden.

FOLKLIVSARKIVET
LUND

Under början av ~~förra~~ århundradet avhöllas tvänne större marknader i Göinge, en å vardera av de båda tingsplatserna Broby och Röinge. Vilkendera av dessa, som var mest besökt ha vi ingen vetskap om, men förmoda det var Broby. Denna plats var nämligen större än Röinge, som innan järnvägens tillkomst endast var en obetydlig sådan. Vare härmed huru som helst, bägge dessa marknader voro lockbeten för både unga och gamla. Från hela Göinge strömmade man ~~till dessa~~ dit. Såväl drängar som pigor hade sedan gammalt i sina löneförmåner också tagit undan två marknads- och en auktionsdag under året. Att de voro betydelsefulla förstår man också därav att ända in i senare tider har allmogen räknat händelserna efter "Broby marknad" precis på samma sätt, som då man räknar tiden efter ~~förhållandet~~ de stora högtiderna. Den bekanta historien om det svar ~~dän~~ en småländsk bondgossen gav prästen ~~på husförhöret~~, ~~vilken~~ på frågan ~~huvud~~ om vilka som voro de största högtiderna, att det var jul, påsk och Värnamo marknad, skulle helt säkert även kunna tillämpas här.

Redan flera dagar i förväg hade de personer å platsen, som ~~ställningar~~

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

uppt. av S. Johansson 310
Broby

Skåne
Göinge hds.

Marknaderna i bygden.

FOLKLIVSARKIVET
LUND

Under början av ~~förra~~ århundradet avhöllos tvenne större marknader i Göinge, en å vardera av de båda tingsplatserna Broby och Röinge. Vilkendera av dessa, som var mest besökt ha vi ingen vetskap om, men förmoda det var Broby. Denna plats var nämligen större än Röinge, som innan järnvägens tillkomst endast var en obetydlig sädort. Vare härmed huru som helst, byggdera dessa marknader voro lockbeten för både unga och gamla. Från hela Göinge strömmade man ~~till dessa~~ dit. Tvänne dagar, som pigor hade sedan gammalt i sina tjänsteförmåner, också tagit undan två marknads- och en auktionsdag under året. Att de voro betydelsefulla förstår man också därav att ända in i senare tider har allmogen räknat händelserna efter "Broby marknad" precis på samma sätt, som då man räknar tiden efter ~~förhållandet~~ de stora högtiderna. Den bekanta historien om det svar ~~den~~ en småländske drängen gav prästen ~~på husförhöret~~, ~~då han~~ då frågad ~~honom~~ om vilka som voro de största högtiderna, att "det var jul, påsk och Värnamo marknad" skulle helt säkert även kunna tillämpas här.

Redan flera dagar i förväg hade de personer å platsen, som ~~stadlagsgåra~~

FOLKLIVSARKIVET LUND

voro utsedda att göra i ordning för marknaden, att resa upp tält och bodar. Dels funnos sådana av trä, med luckor som fälldes ned ~~att~~ till disk och hyllor inuti för varornas placering, dels slog man upp mindre stånd, där småsaker o.d., som av krämare och gårdfarihandlare fördes till marknaden, kunde dukas upp. Marketentare anlände också i riklig mängd och vid Broby marknad fanns ännu för en halv mansålder sedan ~~en~~ tjugo à tretio sådana, där både öl och brännvin tillhandahölls. Vidare fanns det alltid en "nöjesavdelning" med cirkus och "kommedianter", som kunde trolla och "förvända synen på folk". Allt var därför lockande. Och då äntligen den stora dagen inföll strömmade skjutsar till så/att ~~gatorna~~ bygatorna voro rentav ~~svåra~~ farliga att passera.

Redan tidigt på morgonen kommo de av handlandena från det närbelägna Kristianstad eller också längre bort belägna orter, som icke redan under aftonen först anlänt. Dessutom kommo bönderna med kor och kalvar. Redan vid 4- à 5-tiden på morgonen skulle dessa vara framme. Rådde livlig efterfrågan måtte man dem långt utanför byn ~~att sökte~~ för att göra uppgör affär, om däremot tiderna voro "tryckta" fick man ~~väg~~ leda ~~dem~~ djuren upp på "platsen" under avvaktan på köpare. Lyckades det icke fick korna åter-

FOLKLIVSARKIVET LUND

vända sommma sig som han kommit.
Först på eftermiddagen började handeln med hästar. Dessa leddes upp på en särskild ~~det~~ därför avsedd del av marknadsplatsen, där de ställdes upp i långa rader. Utom säljare och köpare funnos det i regel ocksa "mäklare", och det var ett stojande och skrikande, svärjande och hojtande, så det hördes långa vägar. Bondgubbarna hade i allmänhet pisksor under armen och då någon "sprang" med en häst, ansåg sig var och en ha rätt att piska på, så att denvicke stormade av i loppet. En hel del av dem, som här uppträdde voro hästhandlare av det slag, som foro från den ena marknaden till den andra, gemenligen av allmogen kallade "hassaskojare" (hästskojare). I allmänhet voro deras kampar mag-ra och dåliga. Bland dessa senare märkte man icke så få mörklagda främlingar. "tattrar" – med knivs-är långs åt ansiktet, vittnande om mängden av ~~deras~~ mer eller mindre ~~våldgetsar~~ livsfarliga bataljer. Medan de skojade med hästar höllo sig deras fruntimmer, som vanligt-vis voro kända som skickliga fick-tjuvar, nere bland stånden, där de opererade bland mängden, där denna stod som mest packad. Ibland voro användes karlarna dylika vär-ligheter. En gammal bonde har för an-tecknaren berättat att en gång då han sålt ett par oxar, kom en dylik

FOLKLIVSARKIVET
LUND

invecklad bort, klamrande honom på axeln under begäran att han med honom måtte byta hästar. Han anade ingenting ont, men när han såg efter sin västen uppsprättad och den dör förvarade plånboken borta. Likaså var detta förhållandet med den för honom okände hästhandlaren. Främmande egen mor far stal man en gång klockan på Orsby marknad, och många äro de, som där mistat pengar och värdesaker. En eller annan gång lyckades man upptäcka tjuvarna, men ofta gingo dessa fria.

Då och då skedde ett hästbyte eller avslutades ett hästköp, och så skulle det drickas "lättköp" (likköp). Det tillkom den som fått pengar att bjuda detta, i vilket icke allenast säljare och köpare skulle deltaga, utan också mäklare och andra bekanta till bägggedera parterna, som för nämnda ändamål stått till.

Inne i tälten surrade det som i en bikupa, och mången gång var det rentav livsfarligt att där komma in. Då och då uppstod ett slagsmål, varvid folk stötte till, så att det var alldeles svart omkring de kämpande. Man tog parti för och emot och stundom blev det kalabalik på flera ställen. Länsmän och fjärdingsmän, samt de personer å vars mössor satt en pappskiva med ordet "marknadsvakt", måste träda emellan för att söka skilja

FOLKMINNESARKIV

de argsinta kämparna åt i en eller annan av de värsta krabaterna fördes så ned till "hoddan" (häradshäktet) där de bevarades in, medan de sovo ruset av sig. Vid ett dylikt tillfälle följde halva marknadshopen med för att ~~se~~ åskåda en sådan sensationell tilldragelse.

Den mysteriösare delen av ungdomen samlade sig vid karusellen eller komedien, där ~~ni~~ "artister" med svärtade och målade ansikten, stående på dock eller blåsande i trumpeter sökte draga sig den allmänna uppmärksamheten. Minst en gång i timmen ägde "föreställning" rum, merendels för fullt hus. ~~Sedan hade man~~ vidare ~~funnos~~ positivspelare och blinda vissångare, som också fordrade att bli uppmärksammade. Man lät spå sig i händerna, köpte lyckans stjärna och började tro på en ~~framtid~~ ljus och lycklig framtid. Och hela ~~världen~~ livet syntes för ~~många~~ av dessa unga, som en enda härlig marknadsdag. Och då man arm i arm på aftonen vandrade iväg till sina mer eller mindre avlägsna hem, gjordes icke sällan upp planer för både trolovning och giftermål.

Först då det var lidit ~~bort~~ ut på aftonen ansågs marknaden vara slut. Handelsmännen packade åter in sina varulager och foro så småningom därifrån. Men ute ~~på~~ vid arbetet på åker och äng i bygden, talade både unga och gamla en god tid framåt om vad som passerat på marknaden. Och många voro säkerligen de, som längtade efter nästa.

FOLKLIVSARKIVET
LUND

Göingarnes sillaäckor.

Med 'äcka' menar man i Göinge en långre resa med ~~häst~~ häst och vagn (, som man företager. Och sådana förekommo ofta före järnvägarnes tillkomst. Icke minst var det sed, att man på sensommaren skulle fara till Blekinge för att köpa sill. Visserligen funnos ~~det~~ de, som ofta brukade göra dylika färder för att vid hemkomsten avyttra ~~sin~~ varan~~till~~ hos och där i byarna eller vid torgdagar, där detta kunde låta sig göra, men dessutom funnos det en hel del bönder, som en gång om året företogo den sex à åtta mil långa resan ~~vid~~ till Blekinge ~~för~~ att för eget behov avhämta sill till nedsaltning.

Man smorde vagnen med beck eller tjära på aftonen, lade kössäckar i, samt såg efter så att ingenting fattades vare sig för ens eget eller hästens behov. I första daggryningen begav man sig ~~sedan~~ därefter iväg söderut åt Kristianstadsvägen. Vanligtvis färde man i första taget till Fjälkinge, sillbattingarnas centralplats. Där ~~gästg~~ en mycket anlitad gästgivaregård förefanns. Där betade man vanligtvis ett par timmar medan

FOLKLIVSARKIVET LUND

man rundade" om med vänner och bekanta, med vilka man där sammanträffade eller också med nya bekantskaper, som man var i tillfälle att stifta. En eller annan gång inträffade också att man bytade hästar med varandra. Därefter fortsattes färden till Sölvesborg. Här betade man ånyo, varefter man åter begav sig ivräg till något av de fiskelägen, som finnes i Mjällby stora församling. Hoggesund torde ha varit ett av de största och mest anlitade, men dessutom finnes där flera andra sådana Hörvik, Tossö o.s.v., vilka av göingarna gärna besöktes och där många av dem, bland fiskarbefolkningen förskaffat sig ~~många~~ vänner.

Var väderleken vacker seglade fiskarena med sina båtar ut framemot eftermiddagen vid fyra- eller femtiden för att återkomma vid sommartid morgonen därpå. Då gällde det ovillkorligen för uppköparna att vara på benen. Mången gång av fångsten ringa och de, som försov sig, kunde sedan få ligga över ett helt dygn, kanske ännu mera. Efter att ha kört så lång väg ville man nämligen icke gärna återvända hem tomhänt. Visserligen kunde det hända, att om ~~man icke~~ fiskarena från det ena läget icke fått någon ~~sill~~ större mängd sill, deras grannar på ett annat läge

FOLKLIVSARKIVET
LUND

nyckvats betydligt bättre. Därför var
det ganska vanligt, att man under
förhandenvarande omständigheter sprang
från det ena fiskläget till det andra.
Men det kunde äfvenledes hända att
man ~~så gott som~~ överallt fått åter-
vända tomhändt eller, om ett mot-
satt förhållande varit rådande, nå-
gon påpasslig uppköpare köpt all
sill å det läge, som hade sådan, och
att man sedan för högre pris fick
köpa den av honom om man ville
~~ha någon sådan~~ bli färdig hem den dagen

Det drögde i allmänhet ut på ef-
termiddagen innan man blev färdig att
fara iväg hemåt. Lasset var tungt och
vägarna, särskildt ~~i at~~ Sölvesborgs~~staden~~ trakten
dåliga. Vanligen gick man vid sidan
om vagnen medan hästen stretade på
och drog. Mången gång var det mörkt
innan man körde från Sölvesborg. Det
gällde att hinna Bröby, Oreby eller
Dymmäkra innan det lidit allt för
långt frampå förmiddagen. Man för-
står att det icke var några lustre-
sor. Väl kunde det gå an då väd-
ret var vackert och vägarna goda,
men sedan det led frampå hösten
med mörka, regniga nätter och upp-
blötade landsvägar, var en sådan
sillaåka "ej blot til lyst." Men dels
behövde man sill för eget behov, dels
~~ville man~~ var ~~behövde~~ man i behov av förtjänst. Då-

FOLKLIVSARKIVET LUND

ligga av sotmodes icke och fiskdriftet gav mången gång ringa behållning. Man behövde något vid sidan om ifall det skulle gå bra. Och en lyckad sillaffära kunde mången gång vara liktydigt med en förtjänst på 25 à 30 rdr under de två à tre dagar, som denna krävde, och vid en tid då ett vanligt beväsdagsverke icke betalades med mera än femtio öre, var detta sannerligen icke att förakta. Affären lockade och om den någon gång, i likhet med alla andra affärer, gick med förlust, hade man även, och detta oftare, räknat med förtjänst.

Men nog var det kusligt mången gång för ~~f~~ dessa färdemän, att under mörka nätter fara ~~fram~~ genom de stora skogarna under Trolle-Ljungby och Årup, där man ~~mången~~ understundom ~~engång~~ råkade ut för folk av det mest tvetydiga slag.

Av "sillabaronerna" fanns det särskildt en, som för femtio år sedan mycket lät tala om sig. Hans namn var Truls och han kallades gemenligen "Silla-Truelsen". Han uppehöll sig icke allenast vid ~~stat~~ torgdagarna i Bloby på fredagen, utan han brukade äfven vända från denna till Blekinge igen, för att vara i Glimåkra om söndagen, då han utanför dodvarande kyrka, efter den tidens sed, försålde

sill. Men så hade han också, i olikhet med flertalet andra, tvänne hästar, som han fodrade bra, för att bli i tillfälle att föra så mycket fortare fram på landsvägarna. Att köra andra fredliga vägfarande i gropen hörde ingalunda till sällsyntheterna, och vid lejorna tyranniserade han en hel del andra sillupköpare, som han vågade sig på. En bonde från Västraby, som en morgon gick vid hans sida på hamnpiren vid Hoggesund knuffade han utan vidare i sjön och han skulle ohjälpligt ha drunknat om icke några fiskare skyndat till hans hjälp. Vid ett annat tillfälle, då han hade sällskap med en gammal bonde från Östra Göinge satte han i ett obevakadt ögonblick ryggen under dennes vagn, så att både denna och den där förvarade sillen hamnade i det djupa landsvägsdiket. Själv fick han också en ynklig hädanfärd. Det hände nämligen, efter det Immelnjärnvägen blivit färdig, att han sent en afton tog fel på vägen ovanför Sibbhults station, så att han körde åt järnvägen istället för den riktiga vägen. Därvid körde han ned från järnvägsbron i den förbiflytande ån, där både han och hästarna ljöto döden. Man brukade säga om honom, att han körde aldrig ur vägen för några, vem det än vara månde, och att han aldrig öppnade en grind, utan körde ned dessa. Och det hela slutade med att han själv körde rakt i fördärvet.

=

FOLKLIVSARKIVET LUND

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV
Broby s:n

Krämare och gårdfarihandlare.

Efter det lagen om handelsfrihet blivit genomförd uppstodo icke allenast lanthandlare i de större byarna, utan de respektive bygderna översvämmades också av en massa krämare och gårdfarihandlande, som förde alla möjliga varor i marknaden. Även förut hade sådana förefunnits, men dessa sålde endast av sina egna tillverkningar. Det var framförallt knallar, som under början av 1800-talet genomströvade de nordskånska bygderna, medförande dels svarvade saker av trä, dels vävstolar och tyger. Sedermera började smålänningarna på med gårdfarihandel, och det berättas, att det en mansålder sedan fanns socknar i nämnda provins, där nästan hela den manliga befolkningen var ute på dylika affärsresor. Så slutligen kommo judarna och konkurrensen blev rent av fruktansvärd.

Smålänningen hade en lång säck med ett hål på midten. I vardera ändan av denna hade han en större låda, som inuti var indelad i smärre rum där varulagret var förvarat. Dessa lådor fördes genom den nämnda öppningen på midten, varefter säcken snoddes samman och bars sedan på ryggen, varvid den ena lådan kom att bli liggande framför och den andra bakom axeln. I den ena handen hade han käppen med

FOLKLIVSARKIVET
LUND

alnsmåttet, i den andra en större stål-trådsring. Inkommen i stugan satte han till att börja med ned säcken på golvet, tog de innevarande, med vilka han merendels var gammal bekant, i hand, samt frågade därefter med sin lenaste stämma om' mor skulle handla något idag.' Frågade han nu vad han hade i påsen, började grosséren en harang med en sådan färdighet, att ingen tidningspojk i våra dagar skulle kunna göra det efter: nålar, knappnålar, halsstänger, trålar, knappar, marner, halsar, sporrmen, lister, bandelband, kamfer, kryddor, kanel, ingefära, mandel, kardemumma, muskotblomma, skosnören, strumpeband, blecksmörja och skosmörja, samt ett halvt hundra andra slags varor, som i ett enda andedrag räknades upp medan barnen stodo slagna av förvåning, glädjande sig över det stora ögonblick, då påsen skulle rullas upp, lådorna utdragas och all världens herrlighet öppnas för de tjusta ögonen. Man visste också så innerligen väl, att något skulle tillfalla dem, om icke annat något vaxbelt trålamsbag, ~~eller~~ tomlåda eller kanske rentav ett trävies boknärke. Krämaren visste också att vägen till mors hjärta icke sällan gick genom barnen. Visade han sig "godsint" och var mot dem kunde lätt hända att mor visade sin återtjänst genom att handla ~~något~~ en del av de många uppräknade sakerna.

105

Det var ju alltid något som behövdes för husets behov. Bekvämt akta var det att få varorna hem i stugan.

Ovanpå handeln bjöds krämaren vanligtvis också på mat eller kaffe. I olikhet med tiggaren slapp hon ~~alltså~~ att sitta nere vid dörren, utan hon blev bjuden fram till bordet för att deltaga i måltiden tillsammans med familjen. I vanliga fall var hon i besittning av ett gott munläder, samt hade vetskap om allt vad som under den närmaste tiden passerat i bygden. Krämaren var så god ~~som~~ nyhetsmeddelare som någon tidning. Dessutom hade hon hälsningar från släkt och vänner såväl inom den egna socknen som de främmande sidorna. Stannade hon kvar natten över hette det alltid på hans fråga om morgonen "vad hon skulle betala", att "hon fick ge vad hon ville". Och blev det då vanligtvis varor för några örens värde, samt litet bröstsocker eller en lackrisstång åt barnen, som icke voro sena att prisa det angenäma besöket i den stilla enformiga bygden.

Det berättas en rolig historia från Örkeneds socken om en krämare, som fått nattlogi i Ekhult, under vilkor att hon därför skulle hjälpa drängen med att tröska tills det ~~d~~ blev dager, då hon ämnade fortsätta. Bonden var emellertid illmarig och då krämaren väl insomnat väckte han henne och sade att det var tid att börja pålaggen-

Han gnuggade ögonen och tyckte att natten gått ovanligt fort, men då han såg brännvinsflaskan på bordet och drängen redan påklädd, steg han upp. Efter "besken" gingo sedan de båda tröskemännen ut på logen, där "knockningen" började. Man tröskade en lagg efter lagg, men utan att det blev dagen. Alltid var det lika mörkt. Den stackars krönaren blev både ~~hungrig~~ trött och "singen". Slutligen tog han sin Matts av stolen, sökte upp säck och kappa och begav sig i väg vidare. Kommen längre upp till Tomnaboda ~~innan han till~~ var det full dager. "Här ha ni fint och trevligt", sade krönaren, då han kom in i en av gårdarna. ~~där~~ "Det ha vi haft länge", menade bonden. "Men nere i Ekhult ha de allt mörkt ännu", förklarade krönaren, och berättade att han tröskat i många timmar utan att ha fått frukost. Men bonden i Ekhult skrattade över att han lurat den "illmariga smålänningen".

En del krönare medförde endast tygen. Särskildt var detta förhållandet med de under midten av förra århundradet kringfarande västgötarne, av vilka flera hade sådana lager med sig att de kördes med häst och vagn. Judarna buro i regel sina varulager i en sorts avlånga lådor, som de medelst remmar fästade över axlarna. ~~Man~~ Dessa hade i vanliga fall den sedvanan att begära dubbelt för sina varor emot vad man sedan sålde dem för. Det blev därför ett förfärligt

FOLKLIVSARKIVET LUND

avsöndrande och prutande, vilket slutade med att kunden till sist fick varan för vad han bjudit. En del judar sysslade med insamling i bygderna och uppköpte hår av kvinnorna. Egendomligt nog läto en hel del av dessa klippa av sig sina hårflätor att för en ringa penning ~~leverera~~ överlämna ~~dem~~ till judarna. Icke så få antikviteter, särskilt tennsaker, ha också av dessa blivit inköpta och förda ifrån de bygder, där de ursprungligen hörde hemma, icke sällan till utlandet. Särskilt i danska och tyska museer finnas en hel mängd saker, som på detta sätt förts ur landet.

Vad knallarna beträffar hade de i regel sina särskilda gårdar där de togo "kvarter". I en del sådana kunde någon gång samlas ett halvt tjog dylika, vilka lågo över från lördagen till måndagen. ~~Handel~~ på söndagen bedrevs endast av judarna. Vid dylika tillfällen roade man sig med varjehanda, särskilt var kortspelet gouterat.

En eller annan gång inträffade att knallar från Småland eller Västergötland helt spårlöst försvunno. Mera än en av dessa, i besittning av ganska betydande penningesummor, rånades och togos av daga i de mörka skogsbygderna, där det var gott om krigsstrjövande löst folk och långt mellan gårdarna. Flera dylika mål ha utagerats vid tingen i Broby och Röinge under början av senast förflutna århundradet.

Processer och tingsfärder.

FOLKLIVSARKIVET LUND.

Det låg icke ringa sanning i ett yttrande, som en domare i Broby en gång hade till ett par bröder, som ständigt och jämt låg i fejd med varandra vid tinget: "ni kan icke lägga två strå omkors utan jag skall skilja dem åt." Lusten att processa har gjorda anor i Göinge. Har man icke på annat sätt kunnat komma överens, genast har man varit färdig med en stämning, åtminstone norrut i ~~häradet~~ socknarna uppåt smålandsgränsen, och oändliga äro de mål om bagateller, som blivit utredda vid de båda häradsrätterna i Göinge. Om hönsen kommit in på grannens åker eller en kalv satt trampa några fjät i ett potatisland, nog har man låtit skriva ut en stämning för möte vid tinget och där ofta få – rätt till lön. De gammaldags domarna voro icke sällan kända som några bitvarga och det var svårt nog för många av dessa processande att klara sig vid tinget.

Men hur det är med den mänskliga dumheten, där den en gång blivit ingrodd och vunnit inträde är den svår att utrota. Mången av dem, som börjat föra rättegångar med sina grannar vid tinget fick en sådan lust härför, att det var kommet omöjligt låta bli. Motigheter och orätt till trots kom han igen gång efter gång och

mottade slutligen till "processmakare", en i Göinge gamla föraktfull benämning på en person, som hade mycket med "höga rättvisan" att beställa.)

De gammaldags tingshusen voro små, låga och oansenliga och mängden av besökare skildes endast genom en avskrankning från domare och nämnd. Dessa hade sin plats å en upphöjning innanför avskrankningen. Där var "dombordet", ett bastant sådant av ek, bakom vilket domaren i sin förgyllda stol presiderade. Vid Midt på detta låg den Karl XII:s bibel på vilken vittne hade att lägga tvenne fingrar innan de avlade eden. Där hade också var och en, som med ed blivit ådömd fria sig från någon förseelse, efter vederbörligt besök hos prästen, att gå denna. I folktron betraktades denna bok med fasa och det sades som omgiven av onda andar, som dock icke vågade komma den så nära, att de rörde vid dess blad. Nattetid trodde man även ledes att det spökade i tingssalen, och Att efter mörkrets inbrott gå dit skulle icke vem som helst velat åtaga sig. Därvid var samma rädsla rådande, som då det gällde ett besök i kyrkan efter mörkrets inbrott.

Vid sidan om dombordet hade häradsnämnden sin plats. Denna bestod vanligtvis av bönder. Den främste av dem var häradsdomaren, som hade att kalla dem till ka de övriga till tinget i den ordning, som de där skulle tjänstgöra. Till

nämndemannen sades sällan LUND under den tiden något annat än storbonden. Titeln var betydligt mera än kyrkovärdens, men i vanliga fall brukade allmogen säga om nämndemännen, att "de bara sutto och sovo"; och att "ingenstädes fåll en sådan god sömn som i nämndemans- och kyrkobänkarna".

Ofta varade Tinget långt ut på kvällarna. Man hade ett visst antal mål uppsatta på uppropslistan för varje dag och dessa måste man genomgå. Under den tiden ~~som det icke enbart~~ brukade även ledes häktade personer ransakas vid Tingsplatserna. Emellan ~~de olika~~ ransakningarna förvarades dessa i Kristianstad, där man i de gamla vallarna hade ~~inrymt~~ celler inrymda. Mången gammal bonde brukade också med fasa omtala, att han under sin ungdom blivit "bespottad" och med glåpord överfallen av fångar, då han körde genom Norreport. Det var ett flackande emellan tingsplatserna var gång en rättegångsdag var utsatt. Fjärdingsmän och fångförare hade att ombesörja dessa transporter. Icke sällan inträffade att fångar lyckades slita sig lösa ur de länkar och handbojor, med vilka de voro sammanlänkade, eller och på annat sätt spelade vederbörande fångförare lustiga spratt. Det berättas sålunda, att en gång skulle tvänne fjärdingsmän, en från Glimåkra och en från Broby föra ett par tjuvar

50

till Kristianstad. Man hade brännvin med sig och ~~från~~ de båda fångförarna togo sig under färden grundligt till bästa. Även fångarna blevo vederbörligen trakterade. Vid ankomsten till ~~Kri~~ Staden ~~hade~~ var så ställt fjärdingsmannen från [illegible] ankommen och kamraten, som hade ett horn i sidan till denne, levererade även honom till "insättning". I flera timmar fick nu denne ~~tillbringa~~ vistas bland arrestanterna, som nöjo honom både gul och ~~grön~~ blå tills han nyktrat till, då han måste låna dem pengar, för att i fortsättningen ~~bli dem kvitt~~ få vara i fred. Först framåt eftermiddagen blev misstaget av vederbörande rättknektar upptäckt och fjärdingsmannen slapp åter ut.

I närheten av tingsplatsen var spöpålen rest. Då någon tjuv skulle avstraffas, åskådade detta merendels en hel del folk. Länsman och profoss (häradstjänare) ombesörjde denna vederstyggliga ~~av~~ bestraffningsproceduren. ~~så~~ Ibland funnos det fångar, som ~~ända~~ erhöllo ända till fyrtio par spö. Om en sådan, en bekant möteltjuv kallad Gemstedt, berättas, att då han erhållit en dylik hemsk bastonad, var han dock ändå så karsk, att han frågade profossen, ~~att~~ om han ville slå dit tio par till, skulle han bjuda honom på en snaps, men att denne därtill ~~skall ha sagt~~ svarade, att det kunde han göra en annan gång: Han

FOLKLIVSARKIVET LUND

hade naturligtvis icke rätt att pungla delikventen mera än utdömt fängelse.

Under äldre tider började vanligtvis med gudstjänst i kyrkan, s.k. tingspredikan, vilken numera blivit inskränkt till en gång om året, den första tingsdagen på detta. Prästerna i de respektive pastoraten byttes till ifråga om förrättandet av gudstjänsterna.

Då tingsförhandlingarna skulle börja ringdes i den vid gaveln av tingshuset belägna klockan. Sedan fortskredo dessa med vänpligt avbrott för middagsrasten. Parter och menighet, såväl som också understundom även nämndemännen, gjorde allt emellanåt besök på den närbelägna gästgivaregården, vilket medförde den ödesdigra påföljd, att man var berusad, då det mål skulle före, i vilket man var hörd som part eller vittne. Det blev ovett och bråk, och, om det fanns plats i "hoddan", jämväl inburning.

Komiska scener saknades ingalunda vid äldre tiders rättsförhandlingar och oaktadt den allvarliga auktoritet, som vederbörande sökte drägga i dessa, låg det i viss mån ett löjets skimmer över det hela. Och sällan torde någon mänsklig ha spunnit silke på att processa.

I likhet med vad vi ovan antydt funnos det också här och var i bygderna storskunniga allmogemän, som biträdde folk med att uppsätta

FOLKLIVSARKIVET
LUND

skrivelser, att inlämnas vid tinget någon gång ~~försökte de sig själva som~~ uppträdde dessa som advokater, men i allmänhet tillät icke domaren detta. Icke sällan voro dessa skrivelser affattade i en för motparten ofördelaktig ton, många gång på ett sådant sätt, att det ~~åstadkom~~ lockade både domare, nämnd och menighet till skratt.

Även de kloka besöktes av folk, ~~som processade~~ med varandra. Det var icke allenast folk, som blivit bestulna och genom deras medverkan önskade återfå stulit gods, utan man sökte även dess råd för att "vinna i processen". Man använde sig även ledes i detta avseende av besvärjelser. En sådan, ~~tog~~ som vi antecknat från Örkened socken lydde: "När jag på min vän ser, då skall hans ögon ~~på~~ mot mig le, i heliga tre namn; o.s.v. En annan sed var, att bära flinta, svavel och dyvelsträck på sig, och man skulle ha tur att vinna i en process. Ofta åstadkom det ömsesidiga processandet lång ovänskap parterna emellan, ibland lyckades en frivillig domare få dem att förlikas vid rätten och dess ovänskap att för framtiden bli goda vänner.

?

Om tjuvar och tjuvgömmare.

FOLKLIVSARKIVET
LUND

Under 1800-talets förra hälft var tjuvarnas antal mycket stort i Göinge och på sina ställen funnos fullständiga rövareband, som plundrade vägfarande, bröto sig in i gårdarna och stulo i kyrkorna, så att knappast någon människa gick säker. Orsakerna härtill voro mångahanda. Dels hade man haft en del svåra årsmål, dels var det brist på arbete, så att många hellre än att svälta, grepo till detta förbrytliga "yrke." En hop löst folk strök jämväl omkring i bygden. Många av dessa hade fått sin uppfostran i garnisonerna och där blivit avvanda vid ärligt reellt arbete. Efter uttjänt ~~tjänstgöring~~ slogo sig ~~många hellre~~ på tjuveri. ~~än ordentligt arbete.~~ Här och där i Borgstorpen hade man sitt tillhåll. I Ruarp (Hjärsås socken) fanns en dylik beryktad tjuvgömmare vid namn Vinsell. Han ~~hade~~ var flera gånger ~~varit~~ häktad, men lyckades för det mesta klara sig. Men även personer i mera välsituerad ställning höllo med tjuvar. I norra delen av Broby församling bodde sålunda en nämndeman, som härför blev straffad.

Särskildt under århundradets början grasserade kyrkotjuvarne mycket våldsamt i Göinge och få voro

FOLKLIVSARKIVET LUND

de kyrkor, som därvid gingo fria. Vid sagda tid brukade man nämligen förvara ~~kyrkor~~ en hel del asidesaker i kyrkorna & understundom ocksså större eller mindre penningesummor. Det var också dessa, som tjuvarna sikte komma åt. År 1802 skedde sålunda inbrott i Örsby kyrka, varvid icke mindre än 700 ~~kron~~ rdr tillgrepos utan att man lyckades uppspåra tjuven. Samma år i november skedde inbrott i Ousby kyrka, varvid man tillgrep kyrkans silver. Ett helt band lösa personer, som vid samma tid uppehöllo sig i trakten, blevo anhållna; efter en längre utredning blevo också deltagarna i samma inbrott ådömda spöstraff, av vilka flera erhöllo ända till fyrtio par. Däremot lyckades man icke få beriöring på ett sällskap tjuvar, som 1805 bröto sig in i ~~Lindsved~~ Örkenedss kyrka, och där bortstulo kyrksilveret, ehuruväl flera kringströvande personer därför häktades.

Nyårsnatten 1808 begicks en djärv stöld i Knislöfs kyrka. Man bröt sig nämligen in i därvarande sopenhus. En stor kopparpanna, vägande icke mindre än 10 lispund blev därvid borttagen. Den hade använts av salpetersjudare som därstädes uppehöllo sig.

Någon tid förut hade man gjort påhälsning i Farstorps kyrka, där man bortstulit en stor kanna av

554

tenn innehållande ~~nattvardsvin~~, samt diverse andra kyrkans tillhöriga saker. Hösten 1809 skedde inbrott i Loushults kyrka, varvid man bortstal såväl kyrkans silver, som ock 100 daler ur ~~på~~ kyrkokistan. Året därpå funno vi kyrkotjuvar i Glimåkra kyrka, där man natten mellan den 18 och 19 januari tog hela kyrkokistan, som man förde ett gott stycke utom kyrans område, där man sedan hamrade sönder den starka låsinrättningen varefter ~~man~~ ur densamma bortstals obligationer på närmare 1.800 rdr. utan att man upptäcktes få tag i tjuvarna. - Natten mellan den 11 och 12 januari 1817 skedde inbrott i Ignaberga kyrka, dit man beredde sig tillträde genom att fila väl på ett järngaller till fönstret vid sakerstian. Från altaret tog man sedan tvänne större silverstakar, som till kyrkan blivit skänkta av en assessor Arrhén. Fyra år senare skedde ett nytt inbrott i Ignaberga kyrka, varvid man bortförde den därstädes varande kyrkokistan till en i närheten befintlig kalkugn, där man sönderslog locket på densamma, samt tog därur 100 rdr i penningar och alla kyrkans handlingar.

Det var emellertid icke allenast i kyrkorna, som tjuvarna gjorde påhälsningar, utan även ~~på~~ herregårdar, prästhem och bondställen blevo

FOLKLIVSARKIVET LUND

många besväär. Understundom lyckades man också erhålla avsevärda byten, som då man, exempelvis, sommaren 1809 bröt sig in på Sörbytorp, där man från åldrigmästaren bonn Duvall bortstal hela dennes gårderob, bestående av moneforrnuspersedlar, frackar, sidenbesstumpar och åtskilliga dyrbarheter. Vintern 1815 bröt man sig en natt in hos St prosten Pettersson i Norra Åsarp, där man icke allenast bortstal en del av hans egna tillhörigheter utan också en hel mängd saker tillhörande därvarande kyrka. Av prostens föl tjänar hade han fört dessa till prästgården. – Samma år gjordes en påhälsning i ~~Ss~~ Staley prästgård, där man tillgrep en massa klädespersedlar.

Natten till den 10 december 1817, då gästgivaren Wittström i Vittsjö vaknade, fann han att tjuvar stodo över honom. De uppmanade V. att förhålla sig stilla, i ~~alla~~ annat fall komme det att gå honom galet. Gästgivaren kröp då åter ned under täcket medan en av skälmarna ~~kitt~~ som var svärtade med sot i ansiktet, så att de voro alldeles oigenkännliga, över honom höll vakt. De övriga togo sedan allt ned ~~den~~ som i värdesaker och penningar fanns i gästgivaregården.

Icke sällan klädde sig banditerna i fruntimmersdräkter, så att Lasse Maja har visst icke varit ensam om detta upptåg. Befallningsman S. Granbeck i Kvisinge ingav så-

336

FOLKLIVSARKIVET LUND

lunda 1817 en berättelse till länsstyrelsen i vilken han omtalar, att torparen Jon Nilsson i Vindlöf förhonom anmält, att han ~~blir~~ nattetid blivit överfallen å ägorna till Stiöö by av tvenne obekanta personer, av vilka den ene varit klädd i "framtimmerskvörppa". Han hade samtidigt av dem blivit överfallen och frånrövad sin börs. Vidare hade skomakaren Per Bäckman från Röinge för samme länsman anmält att han i samma månad blivit överfallen i Arctorps skog av tvänne personer, av vilka den "ene varit klädd i blå tröja och kjortel". Man affordrade skomakaren hans penningar, men denne var icke villig att lämna dem varför den ene av banditerna gav honom ett slag över huvudet så att han segnade ned i diket. Den andre började då blåsa i en pipa för att sammankalla andra, som ~~fö~~ skomakaren förmodade låg o dolda längre upp i skogen, men denne, som hade "snabba ben", lyckades springa undan förföljarna samt kasta sig på i en gård i Ignaberga närbelägna by, där han även ledes blev insläppt.

En hel mängd bära personer infångades och de båda häradshäktena i Norra Åsbo och Röinge voro icke sällan alldeles fullproppade med fångar. Särskildt var detta förhållandet då ting hölls. Understundom skedde djärva rymningar. Sålunda lyckades en

FOLKLIVSARKIVET LUND

mästertjuv vid namn ~~Lund~~ Malin att dagen före julafton 1805. Kommo i fråga. Enligt ransakningsprotokollet hörom hade Malin sagda kväll mellan kl. 6 å 7 varit inne i tingshuset under väntan på ransakning. Därvid hade han begärt att få gå ut. Han åtföljdes ~~där~~ ~~vid~~ av ett par drängar från Örbenäs fjärdsundning. (De olika soldatrotornas åbor fingo nämligen skiftas till med bevakningen av fångar, då deras antal var så stort, att häradstjänaren icke ensam kunde ombesörja detta.) ~~Där~~ Väl utkommen lyckades han emellertid, i skydd av mörkret, smyga sig från sina väktare. Man såg honom slå det trädblock, med vilket händerna voro sammanbundna, mot tingshusväggen, varefter han sprang. Tio andra personer från samma socken voro vid nämnda tillfälle samlade till bevakning av de 18 fångar, ~~som voro inlösta i häradshäktet. Alla~~ Flera av dessa bevakningskarlar med länsmannen i spetsen, sökte nu eftersätta den förrymde Malin, men denne kom dock undan ~~dessa~~ sina förföljare. Försprånget var för stort och mörkret allt för svårt för hans fasttagande. I april 1807 blev han emellertid gripen i Köpenhamn och återförd till Skolby. Där uppgav han sig ha efter rymningen gått stora landsvägen över Jönköping och Linköping till Stockholm samt därifrån ~~kom~~ med ett fartyg kommit över till Köpenhamn.

300

Vid ett tillfälle ~~under~~ år 1813 lyckades tvänne fångar praktisera sig ut ur häradshäktet i Broby, nämligen Ola Jönsson från Krogerslund samt rotesoldaten Ola Månsson Kost från Smitslöf, vilka bägge efterlystes ~~av~~ av länsstyrelsen. – Sommaren 1815 anhölls av ~~av~~ ordningsmannen Per Thomaeus i Glimåkra en person i saknad av pass. Han uppgav sig heta Johan Peter Råberg och vara volontär vid flottan. Vid fasttagandet ~~visade han sig~~ innehade han en hel mängd dyrbarheter, som nogsamt visade att han var en tjuv, varför han genast afördes till häktet i Broby. Samma dag lyckades han emellertid genom häradstjänaren Fogelbergs vårdslöshet komma undan, detta oaktadt "han var fängslad om benen med en stor järnbult". – I november 1816 efterlystes en ~~beryktad~~ tjuv från Ousby socken vid namn Nils Tufesson, vilken säges "nyligen i Broby ha undergått 40 par spö, men sedan lyckats rymma och därefter begått en del nya stölder". I efterlysningen heter det att Tufesson varit rotesoldat, och att han "är en för öfrigt mycket farlig person".

Under början av år 1817 efterlystes drängen Bengt Andersson från Marklunda, anklagad för tjuvnad, artilleristen Lars Nilsson, anklagad för rån, samt arbetskarlen Johan Bromberg, dömd för annonbrottslighet. De båda förra hade lyckats rymma från fängstornet

FOLKLIVSARKIVET LUND

mellan Lunby och Bräkey och den svensk från beväkningsmännen vid därvarande häradshäkte.

Även från Röinge förekommo ofta rymningar, samt jämväl under transporterna till och från Kristianstad.

Under 1820 o. -30-talen lyckades man i någon mån få bukt med de i Göinge opererande tjuvarna, av vilka ett stort antal blivit infångade och ådömda livstidsstraff. Man fann emellertid att tjuverierna åter uppblossade under 1840-talet, ~~och~~ ~~så där åter~~ Under en följd av år fortforo de ~~med~~ stroppmed nästan större häftighet än förut. I all synnerhet var detta förhållandet i häradets mellersta delar. Särskildt Emmislöfs, Hjärsås, Knislinge och Bro socknar voro illa utsatta. I den förstnämnda av dessa utbildades fullkomliga tjuvligor. Särskildt beryktade voro de s.k. "Glasmästarepojkarna" och "Ragga pojkar", vilka uppträdde, som ledare för det hela. Var, eller var annan natt skedde inbrott ~~hos~~ ~~och där~~ i gårdarna. Matvaror, kopparsilver, kläder och varjehanda saker tillgrepos. Slutligen nödgades bönderna gå vakt ~~omkring~~ vid sina gårdar. Även detta visade sig emellertid vara förenat med risk. En bonde i Svenstorp, som anträffade en av "Glasmästarepojkarna" i sitt dragsalv blev av denne så illa skuren, att han höll på att stryka med. Tjuven kom emellertid undan. Någon tid därefter

anträffades han ånyo i Blåkullamarken, men blev där av Tögaröds-Tufe skjuten i benet, så att han fick rätta. Bakom en vid Linnebäcken i Prästabonnamarken, Smitslöf, belägen sten, hade en del medlemmar av detta tjuvband sitt tillhåll, i Gyetaberga utmark ett annat. Nattetid visslade man i pipor, då man skulle samlas för att rådpläga. Allt var organiserat, och det bröjade rentav liknadsnappa ~~nes~~ tiden. Ingen människa gick säker.

Även i Lunnoms utmark hade man vid en gränssten, ~~so~~ där Brely. Smitslöfs och Slimåkorra sockonar stöta sammans, sitt tillhåll. Där hade man uppfört ett skjul av bräder, där man vid ett tillfälle slaktade en oxe, som ~~man skjutit~~ stulits från en gård i Hittarp. Understundom anträffades ~~ganska~~ betydande mängder tjuvgods i utmarkerna, som man dels ~~stulit~~ i hemorten stulit, dels fört med sig från längre bort belägna trakter, där inbrott skett.

Kronobetjäningen sökte väl ~~tills~~ efterslå dessa farliga brabater. Men deras antal var så stort, att man snart stod alldeles handfallen. Här och där fanns det folk, som höllo med dem, gömde dem och deras gods. Slutligen måste ortsbefolkningen, som förut anförts, gripa in och efter några år voro de flesta infångade. Ledarna emigrerade efter utstandet straff till Amerika och sedan dess har det varit jämförelsevis lugnt i bygden.

FOLKLIVSARKIVET LUND

34[illegible] FOLKMINNESARKIV

Skåne Göinge

Uppt. Petter Jönsson Broby

Göingarna och deras grannar.

Den lokala samhörighetskänslan var under äldre tider synnerligen stor bland folket i Göinge. I första hand gällde det för byns egna invånare att hålla ihop emot grannarna i andra byar samt därefter för ~~hela~~ socknen som sådan gent emot andra socknars invånare. ~~Alla~~ Om ~~Vid~~ auktioner och marknader ~~blev det~~ ~~därför~~ slagsmål uppstod mellan personer från ett par olika socknar, ~~uppt~~ togo i regel alla övriga närvarande från dessa parti var och en för sina representanter i handgemänget. Med ett visst förakt talade man om "sillbattingar", "göingar", ~~och~~ "smålänningar" och "blekingar". Man diktade smädesvisor om de ~~dessa~~ senare, i vilka man, efter att ha nedsatt dessa, upphöjde sig själv till det högsta möjliga. En av dessa hade följande lydelse:

Smålänning, smålänning,
lång och smal, lång och smal,
älle lia söder o hal.
Göken gal å byggen kräder,
starbet å sårken nordanväder

Du skåning, du skåning,
grödaberg, grödaberg,
jo värre du äjder, jo värre ser du ud.

Blekning, du blekning,

FOLKMINNESARKIV sillanocke, sillanocke,
tunner i ånnen som en hackse.

Göring. göring.
leljebla, leljebla,
ålle lia munter o gla.

Vid de årligen förekommande beväringsmönstringarna var det emellertid ofta ganska klent beställt med grannsämjan ungdomen från de olika socknarna emellan. Åtminstone har detta varit förhållandet i Ousby ~~ända~~ ännu så nära inpå vår tid som 1870- å 80-talen. Efter mönstringens slut hörde det till sed, att pojkarna från de södra och mellersta socknarna ställde upp till batalj emot dem från de norra socknarna, i synnerhet från Orkened och Glimåkra ("örsingar" och "glimringar".) Ofta var emellertid dessa senare av ett både kraftigare och uthålligare virke än de förra, så att dessa måste rekvirera hjälp från Ousby och Hästveda innan man fick dem i vög. Visserligen var det delvis brännvinet, som på detta sätt tog sig uttryck, emedan full utskänkning rådde på gästgivaregården, men det var också en gammal sedvana, som man icke kunde gå ifrån. Och de ~~gamla~~ äldre på platsen räknade ~~på~~ som så, att blev det icke ett kostant slagsmål avenpå en beväringsmönstring då var det icke något gry i de pojkarna! Väl var kronobetjäningen ~~ganska~~ talrikt re-

presenterad vid dessa tillställningar,
men man ingrep sällan utom i händel-
se av svårare slagsmål.

Då man längre fram på Sonnamon
ställde upp för att avmarschera till
heden var allt detta gräl glömt. Då
gällde det att hålla ihop för att kun-
na stå emot "sillbattingar", "gåsun-
gar" och "åsboitor". Kom man i när-
heten av ~~detta~~ dessa blev det alltid en väld-
sam batalj med knytnävsslag och sten-
kastning. Befälet hade svårt att för-
hindra detta. Man sörjde därför i all-
mänhet för att man under marschen
mot heden kom att gå olika vägar, så
att ingen sammanstötning kunde ske.
Hade man väl fått pojkarna till
heden var icke faran så stor.

Man brukade under äldre tiden
ofta besöka varandras kyrkor vid de
stora högtiderna, ~~och man skulle kunna~~
~~skall förmoda~~ ~~att~~ Dessa kyrkobesök
voro väl oftast av fredlig natur.
Men det hände också motsatsen.
Under påsken 1821 hade en hel del
av invånarne i Lunshult varit på
besök i Virestads kyrka, där de ef-
teråt uppträdt bråkigt och ove-
sentligt, så att flera kyrkobesökare
under hemfärden blivit av de främ-
mande knytklappade och illa hand-
terade. Man beslöt taga revansch.
För ändamålet samlade sig ett stort
antal män ~~vid~~ från Virestad ~~Lunsd~~ prästgården utanför Luns-
hults kyrka ~~ringen~~, där de intet
ont anande kyrkobesökarne helt

plötsligt överöstes med stenkastning. Väl sökte man skydd bakom kyrkogårdsmuren medan man samlade sig för att driva ~~åt~~ inkräktarna tillbaka, vilket också i någon mån lyckades. Men dessa samlade sig åter i en dalsänka nedanför kyrkobyn, varefter man ånyo skred till anfall. Stenar och knappar vens i luften och det såg betänkligt ut för landshöftsborna. Emellertid hade man i början sänt bud ut ~~från~~ till kringliggande byar och gårdar, så att om en stund anlände förstärkning från olika håll. Först då funno emellertid Virestadsborna för godt att retirera.

Saken fick sedan ett efterspel vid häradsrätten, där ett halvt hundratal av de mest framträdande i denna kyrkobataly blevo ställda till ansvar och ådömda böter från 2-3 rdr per man.

Dylika kyrkodagsmål torde dock ha varit sällsynta. Förf. har nämligen icke från andra håll förmärkt sådana. Ända långt fram i tiden har man emellertid haft för sed, att under de stora högtiderna besöka varandras kyrkor och lyssna till vad de olika socknarnes präster hade att förkunna.

FOLKMINNESARKIV 1020

Lekar och nöjen.

I annat sammanhang har vi talat om åtskilliga av de lekar och nöjen, särskilt bollspelet, som äldre tidens ungdom roade sig med, samt även- des i samband med redogörelsen för julfirandet även- ledes i någon mån berört "lekstugorna".

Det var dock icke endast om julen, som man anordnade sådana, utan även- ledes vid andra tider på året var dessa brukliga. Särskilt var detta förhållandet under militäritiden då tjänsteflyttningarna ägde rum och man under de åtta dagar, som man hade rätt att njuta sin semester, ville på bästa möjliga sätt roa sig. För ändamålet hyrde man plats i någon gård eller stuga, där ett större rum fanns, för anordnande av dans. Även bondsöner och bonddöttrar deltogo i denna. Spelmän anskaffades och så lade man ihop till inköp av sådana varor, som skulle användas för traktering. Under början av århundradet utgjordes dessa av brännvin och öl, längre fram kom kaffet och under senare tid blev detta allenahärskande. Endast i enstaka fall begagnade man sig av starkvaror. Dels reagerade ordensrörelserna mot användande

av dylika dans- och spelgillen och plikt stadgades för den, som därför upplåt plats, dels förekommo ofta slagsmål och oroligheter, så att den mera reflekterande ungdomen själv beslutade, att spirituosa icke fick förekomma. Därigenom lyckades man ~~[illegible]~~ få ha lekstugorna kvar utan att präst eller ordningsmän lade sig i dessa.

Sommartiden samlades man i regel ute på dansbana i skogen. Det var icke sådana av trä, som man under senare årtionden uppfört, utan gräsmattan var den plats, som man härtill utvalde. Denna blev naturligtvis tämligen snart ~~[illegible]~~ uppsliten, men marken blev hård och jämn så att den för ändamålet kunde begagnas. Ur sedlig synpunkt lämnade helt säkert många av den tidens dansnöjen och lekstugor åtskilligt övrigt att önska, men vi tro dock att förhållandena i detta avseende voro fullt ut lika goda, om icke bättre än i våra dagar. Ungdomen roade sig på ett naturligare och hjärtligare sätt då än nu och i de danser, som under den tiden användes, låg ingen modern osedlighet, som kunde väcka dåliga drifter till liv.

Vals, polka och mazurka voro de danser, som huvudsakligen under den tiden användes, polkan mera sällan förrän bortåt mitten av 1800-talet. Därjämte förekommo ringdanser ofta till omväxling med de övriga.

FOLKMINNESAMLINGEN

Spelmän i Göinge.

De instrument som huvudsakligen begagnades av äldre tidens spelmän voro fiol och klarinett. Den förra ansågs vara det förnämsta instrumentet och den som ville ha anseende för att vara en skicklig spelman, måste på ett utmärkt sätt kunna begagna detta. Men en skicklig fiolspelare ~~m~~ hade även att blåsa klarinett. Under bröllopståg var det ~~allt~~ huvudsakligen detta instrument, som trakterades. Men sällan ~~användes det~~ brukades klarinetten under dansen. Då var det merendels fejlan, som kom till användning.

De förnämsta spelmännen i Göinge under 1840- och -50-talen voro Hanbergarna i Västraby - far och tvänne söner. Av dessa var den äldre född i Haraberga, efter vilken ~~gård~~ plats, som då var delad i två gårdar, han tagit namn. Överallt, där större gillen hållas, var de anlitade. Gubben Harberg, som innehade jordbruk i prästmannaby, synes också ha varit i en viss social ställning, som gjorde att han betraktades för något mer än en vanlig bonde. Av sönerna dog den äldre i förfrörelsernas ung. Den andre vars namn var Anders, blev längre fram folkskollärare och kantor i Hjärsås.

Till denna musiktrio hörde icke sällan en fjärde person. Hans namn var Ludvig Pihlblad och han var bosatt i Getabergs(?) Smitslöfs(?) församling. Annars var han född i Torsebo(?), där hans far var mjölnare, samt innehavare av den "Pihlbladska möllan". Ludvig var liten till växten och var därför föga ~~dug~~ lämplig till ~~för~~ detta yrke, och som han hade goda musikaliska anlag, blev det i hans ungdom bestämdt att han skulle bli spelman - Sin konst lärde han hos en i den trakten mycket känd spelman kallad Torseke-Åke.

Ludvig, som avled först vid ingången av detta århundrade, var typen för en gammaldags spelman - alltid munter och glad försökte han att genom varjehanda upptåg och historier ~~att~~ fängsla ungdomen - Ibland(?) sällan ville man att han skulle spela "elvaleken", vilken han påstod sig ha lärt av Torseke-Åke. Då dansade icke allenast alla, som närvarande voro i rummet ~~närvarande~~, utan äfven möbler och husgeråd. Själv ansåg(?) man ha trodt fullt och fast på denna sin konst. Ludvig spelade icke allenast vid gillen, utan han, i förening med Näsa-Per från Dörabergs(?) och Otto Karlström från Broby(?), sörjde jämväl under många år för musiken vid Axelstorps brunns- och danssalong, där dans~~dylika~~ nöjen varje söndag sommarmånaderna var anordnad.

Hällöringen 4024 i Strömhult som levde under första hälften av 1800-talet den förnämste spelmannen i nordöstra delen av Göinge. Om honom brukade man säga att han lärt sin konst av näcken. Han var mycket anlitad och torde efter allt att döma också ha varit en mycket skicklig spelman. Sak samma med den s.k. Julaspa spelman, som var bosatt i Glimåkra socken, vilken levde vid samma tid. Dessa båda brukade icke sällan spela tillsammans.

Vidare fanns i Emitslöf en spelman vid namn Nils Andersson. Gemenligen gick han under benämningen Spelmannen och hans gård har ända in i senare tid kallats för "Spelmannens". Även han var mycket anlitad, samt spelade ganska ofta tillsammans med den äldre Hoberg. Av denne utbildades en spelman: [illegible] vid namn Ola Nilsson, som ävenledes for omkring och spelade på gillen. Han var annars jordbrukare.

Vid sidan om dessa funnos en hel del andra, som mera för privat ändamål roade sig med sin konst. Dessutom funnos i västra delen av Göinge åtskilliga ~~spelmän~~ mer eller mindre framstående sockenspelmän, om vilka jag saknar närmare kännedom.

FOLKLIVSARKIVET
LUND

Folktro och sägner

Vi ha i ~~en hel del~~ samband med olika här behandlade saker, redogjort för en hel del annan övertro, som under äldre tider varit ~~att~~ till finnande bland folket i Göinge. Det är därför på sin plats att också nämna något om de övernaturliga väsen på ~~vilkas~~ vars tillvaro man trodde. Man såg allt i en mystisk dager. och den, som ville försöka att bortresonnera tillvaron av spöken ~~etc~~ troll, ~~etc~~ gastar, tomtar etc., ansågs vara en fullkomlig fritänkare. Trodde man icke på dylika saker, då ansågs man icke heller ha någon större tro på det gudomliga.

Trollen höllo i allmänhet till i bergen. De tålde icke åskan, ej heller att höra kyrkklockorna. Gärna bortbytte de sina barn och varje barnsängskvinnan måste vara mycket försiktig. Icke sällan hade dessa en hel del boskap och då vallherden såg dem bland sina egna skulle man icke driva bort dem, ty då bådade det olycka. Höll man sig väl med trollen och gav dem gröt och öl på julaftonen hörde det ingalunda till sällsyntheterna att man fick sin råg skuren, och aldrig blev någon sådan skördad vid lämpligare tid än då dessa togo hand om

FOLKLIVSARKIVET
LUND

nämnda välte. Jämväl omtalas folk som hos dem läto spinna sin "hör", och alltid fick man vackrare spånad än den som ~~s~~ trollen utförde.

Jättarna höllo ävenledes till i bergen och särskildt i trakten kring Immelnsjön leva många sägner om dylika troll. De mest omtalade voro Ljunnagubben, vilken höll till på ett näs utmed nämnda sjö, samt Hyltegubben, ~~som~~ hade sitt tillhåll i den stora Hylteskogen. Då den förre for över Immeln var han redig som en väldig jättefura och då den senare viste sin pels knakade det, som om man stjälpt ett hundratals lass "klåstakar".

Skogsfrun höll ävenledes till i skogarna. Hennes uppgift var att förvilla dem, som där ~~under~~ efter mörkrets inbrott voro ute och färdades. Framtill såg hon ut som den dejligaste jungfru, men såg man henne bakifrån var hon ihålig som ett baktråg. Enda räddningen att råka rätt, då man blivit utsatt för hennes puts var att "kränga" av sig tröjan och taga denna avigt på sig. Det var icke allenast i skogen, som man kunde bli förvillad av "Skogsnuan", utan det kunde jämväl hända annorstädes. En gammal gumma blev sålunda en gång så förvillad på Broby marknad, att hon råkade icke hem igen. Först efter det hon vändt tröjan fann hon vägen, som ledde nedåt byn.

Näcken höll till vid sjöar och vatten-
drag. Från olika håll har man omtalat
denna. Vid Nymölla i Ivetofta socken
hörde man ~~denna~~ näcken ofta spela i Helgeån,
likaså vid Knislinge och Torsebro. Även-
ledes vid mindre ~~vattendrag~~ åar och bäc-
kar sades denna (i folkfantasien) egendomliga
varelse ha ~~hålla~~ hållit till. Man
kunde på långt håll höra den under-
liga musiken och mången äldre spel-
man sades ha lärt sin konst av näcken.
Ibland ställde man denna i samband med

Vattenhästen, som här och där sades
uppehålla sig. Vid "Höjle", strax nedan-
för Knislinge bro, sades man ha sett
denna. En hel del ungdom var där
en gång sysselsatta med lekar, då man
helt plötsligt fick se en häst komma
~~upp~~ in i hagen. Han såg icke styggt
ut, varför några av pojkarna tog
fast i den, hoppade upp på dess rygg.
Uppmuntrade de andra följa exemplet,
och det underliga med denna häst var,
att ju flera som kommo på, desto längre
blev han. Men när alla väl voro upp-
pe, satte han av i vild sken nedåt
ån, och hade icke den av pojkarna
som satt främst varit klok och
på samma gång stark, hade de fått
följa med ~~ut~~ ~~med~~ ut i denna. När
den förstnämnde såg huru det var
fatt, högg han nämligen tag i grenen
och störtade sedan av alla de
bakom honom sittande pojkarna.
Hästen såg man sedan försvinna
i djupet och man förstod att det

FOLKLIVSARKIVET
LUND

om natten hösten.

Tomtar uppehållo sig ofta i hus och gårdar. Det gällde att stå väl med dem, ty de drogo alltid lycka och välgång med sig till gården. Under julaftonen fick man därför icke försumma att ge tomten ~~honom~~ del av anrättningarna. Och det märkligaste av allt var, att på morgonen var alltid tomteskålen tom. En gumma i Emitslöf, för många år sedan avliden, kallad "Gormekan", hon för förf. omtalat, att en natt då hon låg vaken fick hon se en hel rad dylika pysslingar med små toppmössor vandra fram i mörkret till hennes säng. Var och en av dem gjorde en nigning, varefter de avlägsnade sig lika tyst som de kommit. ~~Ge~~ Man brukade även omtala, att om man vid nybyggnader hörde tomten arbeta och hamra bådade detta lycka och trevnad för framtiden. Det var dock endast efter det övriga timmermän slutat, alltså på aftnarna eller nätterna, som man hörde tomten sysselsatt.

Goe-Nisse var en annan sagogestalt, som man föreställde sig i röd toppmössa, men han var ingen god ande. Denne höll endast till hos dem, som "hade med hin att göra", och av honom sökte sin bärgning. Till alla sådana drog han emellertid rikedom till gården. Ett sådant välstånd, som grundades med hjälp av Goe-Nisse blef ej lång-

varigt. Man uttalade icke sällan sådana
visa bönder, om vilka man sade, att
de haft med "gå-nisse" att göra. Sådana
betraktades gärna med en viss fasa
och ringaktning av ~~övriga~~ grannarna,
och man var allmänt övertygad
om att en dylik person blev icke salig.

Spöken var det enligt allmän sägen gott om. Det var sådana personer, vilka gått i graven med någon hemlighet, vilka efteråt uppenbarade sig för att uttala denna, eller också var det några, som levat ett okristligt liv, och sedan icke fick ro efter sin död. Spökena uppenbarade sig på olika sätt, än i form av huvudlösa personer, än som bloss, än i vitklädd skepnad, än åstadkoms nattetid ett fruktansvärt buller i huset, där den avlidne bott, än kom man körande med svarta hästar, som exempelvis var förhållandet med förnäma herremän, vilka levat ett orättrådigt liv o.s.v. Då man såg ett spöke eller en gast fick man icke säga något, ty då blev man svårt sjuk. Eller också blev man "gastkramad", så att man därav sedan långa tider framåt hade känning.

Gastabloss och lyktgubbar voro en sorts bloss, som ~~[illegible]~~ man icke sällan såg i sanka trakter. Vetenskapen har för längesedan på ett fullt naturligt sätt förklarat dessa, men allmogen ansåg att det var en sorts gastar, vilka sedan gamla tiden där

bortsatt fara fram. Eller också var det en "landtmätare", som mätat fel och sedan var dömd att ända till domedag så fara fram.

Drakar, i form av rödglödgade bettsmanar, uppehöllo sig vid sådana ställen där stora skatter lågo fördolda. Gående man i högar eller kummel nattetid kunde lätt inträffa att en dylik uppenbarade sig, sprutande eld vida omkring. Många historier om skattgrävare, som till följd härav fått springa ifrån penningkistan just då man fått tag i denna, berättas från olika delar av bygden.

Maran uppenbarade sig ofta i stallen, där den knöt samman ~~manen~~ ~~på~~ hästarnas manar och svansar i trollknutar. Men den brukade också komma på folk under sömnen. Och kändes det då, som en förfärlig tryckande börda. Man svettades alldeles ~~på~~ ävent, men man kunde varken röra hand eller fot för att göra sig densamma kvitt.

~~Med en hel del andra~~ ~~övernaturliga väsen sysselsatte sig folktron. De gamla trodde, som ~~[illegible]~~ främt ansåts blindt på vad som i detta avseende berättades. Och det är först den stigande folkupplysningen, som under senare årtionden utplånat ~~des~~ de sista resterna av denna folktro.~~

Kyrkogrimen. Vid varje kyrka fanns ett andeväsen, som kallades "kyrkogrim". Den som först avled under det nya året fick vara kyrkogrim under detta. Kyrkogrimen

FOLKLIVSARKIVET LUND

visade sig för prästen när han jordfäste ett lik, och av den skepnad kyrkogrimen antog kunde prästen se om den döde hade fått en salig eller osalig hädanfärd. I det första fallet visade den sig i en vacker och tilltalande gestalt, i det senare var den ful och avskräckande.

. . .

Om fåglarna visste man åtskilliga berättelser att omtala, till vilka man satte tilltro.

Horsgöken trodde man sålunda vara en gammal ungmö, som ej blivit gift. Därför säger den 'köppen, köppen hecrona'.

Göken, orren och tuppen överenskommo en gång, att den som vaknade först om morgonen skulle ha en ko. Tuppen kom först och sade: "Kona bli mina!" Därefter kom göken och gol: "goko!" Sist kom orren och spelade: "Käre bröder skiften kon som rätt är!"

Fåglarna hade en gång överenskommit, att den som kunde flyga högst skulle bli fåglarnas konung. Kungsfågeln satte sig på ryggen av örnen. Han kom således högst och blev utnämnd till konung, men till straff för sitt svek kan han nu ej flyga högre än en oxe bär oket.

Förr i tiden hade duvan sju ägg i sitt bo och skatan endast två. Skatan, som var tjuvaktig, bytte ägg med duvan. Duvan säger därför: "den tju' to' sju för tu du".

Svalan hade varit piga hos

FOLKLIVSARKIVET
LUND

jungfru Maria. Hon stal ett silkesnysta och blev därför förvandlad till en fågel. Hon kvittrar därför: "Jag stal jänte jungfru Maria och sömmare silver och silke, jag stal bå' sax och rax och nål och trå'. Jag svor vid Gud att jag gjorde det inte, men jag gjorde det väl ändå (ändå)

Talltrasten sjunger: "Trued, Trued! Va' gör Bertha!" – "Hon spinner? – Hvad spinner hon? – Skättefall, skättefall! – Hur grant blir det? – Stort och bent (grovt), stort och bent, smått och fint, smått och fint, smått och fint."

2

Sk. Skåne Ö. & V. Göinge härader 4620 357

Olycksrösen och offerbål.

Under äldre tider var det sed i Göingesåväl som i en del andra delar av landet, att på en plats, där en person av våda omkommit man uppförde ett bål av ris och kvistar. Sedan tillkom det var och en, som åkande eller gående fördades förbi en dylik plats, kasta en sten, en kvist eller något annat föremål på bålet ifråga, som ett offer åt den dödes minne.

Det finnes många dylika offerbål i Göingebygden ehuru en del av dem, som icke på länge blivit underhållna, ruttnat bort och på så sätt försvunnit. Ett av de mest bekanta är beläget i Friggstafta mark, vid gränsen mellan Broby och Glimåkra socknar. Ett närbeläget torp kallas Bältorpet: Om detta bål, som ännu kvarligger, berättar folksägnen, att en gång i tiden, då Skåne ännu var en dansk provins, beställde Glimåkra sockenbor en kyrkklocka av en klockgjutare i Köpenhamn. På dennes verkstad fanns en gesäll, som var bördig från denna församling och uppdrog han åt denne att gjuta klockan samt, efter det hon blivit färdig, forsla henne till Glimåkra att upphängas på därtill utsedd plats. Emellertid, när gesällen efteråt provringde klockan, hördes ljudet därav ända till Köpenhamn. Även klockgjutaren hörde tonerna av samma klocka och förstod, att gesällen smält allt för mycket silver i denna,

Uppretad häröver begav han sig genast iväg mot Glumslöv. På vägen mellan denna plats och Borby mötte han nu den intet ont anande gesällen, som var på återresa. Utan vidare slog han därför ihjäl denne. Allmogen uppbrstade därefter det bål där, vilket allt sedan dess fått ligga kvar, underhållit av alla vägfarande, som där kommit förbi.

Utmed landsvägen norr om Borby finnes ett bål vid vilken strax där Ulvsrups vägång begynner. Här har en gång någon gång under början av förra århundradet stjälpt ett vedlass över sig och där skjutit döden. — Längre inrut utmed landsvägen strax innan man kommer till Korsaslätt, där vägarna mellan Borby och Hästveda skiljas varandra, har å en numera nedfälld större fura varit fastspikat ett kors, med ett bål nedanför. Enligt uppgift skall en krämarekona för ett par mansåldrar sedan ha blivit mördad och plundrad.

Å Såflarbs ägor, strax nedanför "Klebers li" utmed vägen mellan Emitslöf och Tebelberga, har ända tills för en del år sedan varit ett liknande kors uppsatt i gärdesgården vid en utmed samma väg belägen djup håla. En åbo från närmast gård stjälpte här på sig med ett lass gärdsgårdsstörar någon gång under 1830- eller -40-talet. Han och en hans broder hade varit uppe i skogen efter dessa. Densamme både före och saknade icke brodern förrän han kom hem. Under tanke på att en olycka händt skyndade han tillbaka och fann då denne liggande i den djupa hålan

med lasset över sig. Han grämde sig sedan så mycket över sin försumlighet att han någon tid därefter hängde sig.

Vid Haraberga, strax söder om gården, där ett djupt dike finnes, har ända in i senare tid suttit ett kors inristat i gärdesgården. Detta har ävenledes mält om att en person stjälpt på sig med ett vedlass någon gång under början av århundradet. Närmare Kvisinge(?), på ~~vägen mot~~ Träninge ägor, har likaledes varit ett sådant, som talt om en liknande händelse, och norr om Hjärsås, ett par kilometer söder om Pååpsbo(?) finnes ett sedan gammalt underhållit bål, där en bonde från Tjällsetertrakten(?) säges ha fått döden genom att stjälpa ett lass ved över sig.

På det ställe i ån ~~Vid den bro~~ vid Vittsjö, där Gustaf II Adolf säges ha varit utsatt för drunkningsolycka brukar allmogen ännu i dag kasta stenar. En stor samling sådana finnas därstädes. Vid lågvatten sticka de upp över ytan. Vid förfrågan har man uppgivit att man på så sätt vill underhålla minnet av den märkliga händelsen.

Annars är seden med offerbål samt dess underhåll numera alldeles utdöd. Det är endast en eller ~~andra~~ annan av de äldre, som fortfarande ägna de från gamla tider befintliga någon uppmärksamhet.

4020
FOLKLIVSARKIVET
LUND

Kloka och naturläkare.

Allmogen sökte ~~sällan~~ sällan läkare vid förefallande sjukdomar, ehuru väl sådana funnos i Kristianstad. Men dels var det långt dit, dels hade man icke stort förtroende för deras ordinationer. Då satte man betydligt större tillit till de kloka och naturläkare, som i så rikligt antal under den tiden förefunnos i bygden och som ända in i senare tid levat kvar. I all synnerhet var detta förhållandet i Örkened, där des gamla berättade att en svartkonstskola förefanns. Från denna hade, enligt folktron, dessa många som kloka ansedda personer utgått, vilka bodde i ~~bemälda~~ Örkened och närliggande socknar. En av dessa har omtalat för en sagesman till förf., att då han en gång vaktade getter i närheten av Björkhult kom en ~~till~~ för honom främmande person och frågade huruvida ~~pojken~~ han ~~~~ ville gå i skola. Det ville han. Ankommen till platsen för denna fann han elva pojkar före sig sittande här och var på grenarna i en stor bok. Där samlades ~~de~~ man nu varje dag i en hel vecka, varvid den främmande, som icke var någon annan än den onde själv, undervisade dem i svartkonst. Efter undervisningens slut sade han också ifrån, att den sist överlevande var hans.

FOLKLIVSARKIVET
LUND

I Nedrärijd bodde en ~~annan~~ klok kallad Nenngen. Han botade dels sjukdomar, dels återställde han stulet gods. Fördenskull var han också flitigt anlitad och folk vandrade långa vägar för att fråga honom till råds. Det berättas om honom att han brukade sin jord med näcken eller vattenhästen, som denna på sina ställen kallas.

Om Nenngen berättas, att då han en gång var rodde på en stor sjö tappade han midt ute på denna toppa åran. En honom medföljande person blev bekymrad, undrande huru de skulle komma i land. Men Nenngen bad honom vara vid gott mod. Han skulle nog ombestyra den saken. Det gjörde han också. Han trollade båten i land utan åra.

Vid Tronetorpet bodde en annan klok gemenligen kallad Trone-Mossen Annans-var hans namn Mattes. Även han brukade med näcken. Det berättas nämligen, att då han en dag bad en sin piga gå ut på ängen efter hästen emedan han skulle harva träden kom hon frisksökt tillbaka och ~~upplyste honom~~ sade ~~om~~ att det var ~~&~~ två hästar. 'Tag den främmande' bad Mattes, men se efter så du tar munnstalen avigt på honom.' Hon gjörde detta och Mattes harvade sedan hela dagen med denna häst, som icke var någon annan än vattenhästen. På kvällen sände han pigan åter iväg med djuret ned till ängen. 'På samma gång du släpper hästen

lossa förtrollsbandet, uppmanade Mattes. Emellertid, när pigan kom ned till ~~sjön~~ ån släppte hon hästen, men glömde lossa förtrollsbandet. Hästen sprang direkt ned i djupet, men grep samtidigt tag i flickans förkläde och hade ~~hon~~ icke ~~varit tillräckligt~~ detta ~~förklädet~~ gått sönder, skulle hon fått följa med honom i vattnet. Från den dagen lystrades icke Mattes för henne att hämta hästar till sig i ängshagen.

En dag skulle Trane-Masson mana fram en soldat, som i ett nöbedräget hade tagit sig av daga. Han ritade en cirkel på isen och började därefter läsa sina besvärjelser. Men det dröjde länge innan den döde kom. "Var har du varit så länge?" röt Masson då denne ändtligen anlände, klädd i ~~samma~~ skinnpels, som han haft på sig då han sprang ut i ån. "Jag har varit flera mil härifrån," svarade denne. "Var har du nu din bostad?" frågade vidare Mattes. "Mellan himmel och jord," blev svaret. "Där ha alla självspillingar sin plats."

Det berättas att Hin onde till slut ville taga Trane-Mattes. Men denne var så klyftig att han bara fick hans skugga. Men från den dagen var Mattes i saknad av sådan, vilket brännmärkte honom för folket i trakten, som en den där alla ~~gång~~ där haft med dålighet att skaffa.

Jöösa – Jöösen i Tvärskoda var ock-
så känd för en, som både kunde bota
sjukdomar och upptäcka döda, och i
Tydinge, Broby socken, bodde en kvinna
kallad Hanna-Hamman, som även(le)des
ansågs vara klok. Hon hade lärt
sig denna svartkonst på ett gan-
ska egendomligt sätt. Det fanns un-
der början av 1700-talet en präst i
Broby som hette Ohrman. Dennes yng-
sta dotter blev, enligt de gamles berät-
telser, gift med en ryttmästare Brock,
~~som~~ ägde Kårragården i Nibbelöf,
~~sedan gården~~ efter honom fordom kallad Brockagården.
Han blev tagen till fånga under Karl
XII:s krig och kom till Ryssland. Där
red man fångarna med sele och
de fingo arbeta som djur. Han hade
en sådan med sig hem och många
var de som efteråt fingo se denne.
Därmed om detta.

Prosten Ohrman hade tvänne
söner, (vi följa fortfarande en berättelse
av förre åboen på Klemmedsson i Slättäng)
viltra begge, vilka studerade. Den ena
blev präst, men den andra studerade
svartkonst i Vien. Hos denne var
Hanna-Hammans farfar, som ~~[illegible]~~
hette Anders och var född i ~~Vien~~ Smitsby,
betjänt. Han vistades mycket hos svå-
gern i Brockagården. Anders lärde
emellertid en hel del saker av dennes sin
husbonde. Han brukade också efter-
åt, då han ofta anlitades för att bota
folk och fä, säga: 'det lilla jag
kan, det har jag lärt av Ohrman'.

FOLKLIVSARKIVET LUND

365

FOLKLIVSARKIVET
LUND

Brodsgården. "Av honom lärde emellertid Hanna-Hansson sin konst. Och hon var mycket anlitad. Jag var där en gång för att bli botad för tandvärk, berättar nämnde sagesman, och då hon trevade på tänderna måste jag hurusomhelst flytta på mig. Slutligen, då hon läste en besvärjelse, som jag icke fullständigt kunde uppfatta, gick ~~värken~~ denna fullständigt bort.

En dag hade vi en tjurkalv, som var alldeles torrt i båsen. Mor skickade mig till Tydinge för att höra med Hanna om orsaken härtill. För ändamålet hade jag hår av kalven med mig. ~~Hon~~ Hanna såg en stund på detta, varefter hon sade att vi skulle bryta ut av båsen, ty det var gjort stöldstycke med denna. En piga ~~ställdes ut för~~ befalldes att ombesörja denna utgödsling. Men hon blev så illa sjuk att vi trodde hon skulle dö. Jag sändes genast iväg mot Tydinge igen. För säkerhets skull hade mor klippt av pigans förklädesband, som jag hade med mig. Hon tog nu detta och gick ut in den ryggåsstuga i vilken hon bodde, ~~Den~~ i en mindre kammare. Om en stund kom hon åter in. "Hy, det ser illa ut," sade hon, "men jag skall väl försöka göra henne bra." Jag fick sedan något varmed mor ~~sedan~~ rökade henne. Och pigan blev åter bra. Men efteråt hade Hanna-Hansson sagt till mor, att före klockan 12 på natten visste hon icke hur det skulle gå."

366

Från de kloka till naturläkarne
är icke steget långt. De senare hade ic-
ke sällan en mycket vidsträckt prak-
tik. En av de mera kända sådana i
Göinge från mediet av förra århundradet
var den bekante Broby-John, eller
John Jönsson, som hans verkliga namn
var. Han var annars en förmögen
lantbrukare, som ansågs vara
särskildt styv i behandling av ben-
brott och sår. Sin konst hade han
lärt av en annan bonde i samma
församling kallad Nöbbelöfs-John,
som i sin tur hade lärt den av en smed
i Tjälbestad vid namn Skoall, född 1747.
Broby-John kom till och med ha erhål-
lit privilegium på att bota sår och
benbrott, och det hände mera än en
gång att dåvarande provincialä-
karen i Broby till honom sände pati-
enter, som han icke ville befatta
sig med. Men John gjorde dem i regel
helbregda. — Han beskrives som en
mycket häftig, men rättrådig man.
Många berättelser omtalas angå-
ende honom och hans verksamhet. En av
byns drängar hade vid ett tillfälle rå-
kat bryta sitt ben. Han hade förut tjänt
hos John, men gått därifrån till följd
av oenighet dem emellan. Han vå-
gade ~~[...]~~ därför icke anlita John Jönsson.
~~Men~~ När denne fick veta huru det
stod till och drängen icke transporterades
dit, anade han sammanhanget. Han
gick därför till den gård där han tjänade
för att hjälpa honom till rätta. "Ja hade

FOLKLIVSARKIVET LUND

icke väntat en hör, sade drängen förlägen "vi skildes ju åt som ovänner." – "Så länge du är sjuk är du min vän," sade John, "men sedan du ~~åte~~ blivit bra kunna vi ju åter vara ovänner ifall du så önskar." Därmed började han förbinda honom. Och så en tid efteråt blev drängen fullkomligt återställd.

En gång blev John hämtad till en person boende i övra delen av Glimåkra församling. Även här gällde det behandling av ett benbrott. På vägen nedåt hade drängen förgäves begärt att få byta hästar, för att fara därifrån till Broby. Han talade om detta för John Jönsson, som bad honom låta sina magra, trötta hästar stå kvar i Broby. Han ville själv slöppa till sådana. Då de kommo till gården, var drängen på nedresan ovett inne stannade de. John Jönsson gick in. "Du har sagt att du ville icke för denna olycksam ~~stall~~ slöppa till hästarna för det var sabbat;" sade John till bonden. "Du tycks sannerligen dyrka Gud med läpparna då ändå gör det i verkliga gärningar." Därmed uppmanade han honom byta hästar med sig tills han kom igen. Och bonden, som tänkte på, att han en annan gång kunde behöva hjälp, vågade icke säga nej.

En i Broby boende färgare vid namn Dahl hade fyra barn, som på en gång dogo i skarlakansfeber. Hustrun var bedrövad. Hon hade ytterligare ett två,

som han fruktade skulle gå samma väg. Men han hade ofta uttryckt sitt förakt för John Jönssons läkekonst, så att det naturligtvis icke heller nu blev fråga om att hämta honom. Mannen gick emellertid upp till John och bad honom gå dit. "Vad nytta gör det," menade denne. "Han tror mig icke ändå." Gubben var emellertid envis och slutligen beslöt sig John för att gå. "Det kan väl låta sig göra att samtala en smula med henne," menade han, "men ordinera gör jag icke." Han gick emellertid dit, och resultatet blef, att hon lydde hans ordinationer, och bägge barnen blevo friska. Nu är det många år sedan John Jönsson avled och sina läkekunnigheter tog han med sig i graven.

En annan berygtad ~~på~~ naturläkare, som bodde i Tommaboda, Örkeneds socken var den s.k. Hjertasjö-Per. Även han begagnade naturliga läkemedel som köptes på apoteket. Författaren besökte under sin barndom (1880-talet) honom. Det var en lång reslig karl, med ett godmodigt utseende. Hans lilla gård, men en jämförelsevis rymlig ryggåsstuga låg vid norra sidan av den vackra Hjertasjön. Sedan flera år tillbaka är även han avliden. I den intressanta boken "Immeln och dess nejder" av framlidne lektor A. G. Nilsson, finnes ävenledes han besjungen.

FOLKLIVSARKIVET LUND

Klädedräkten.

FOLKLIVSARKIVET
LUND

Den klädedräkt som under början av förra århundradet begagnades i Göinge var densamma, som av ~~den~~ Linné beskrives i hans 1749 utgivna Skånska resa. Vi ha icke kunnat finna att den i någon nämnvärd mån därifrån skilt sig.

Männen buro, enligt nämnda sagesman, en rock av blågrått kläde, som räckte till knäet, med tagelknappar från halsen till byxorna och med ett fyrkantigt uppslag kring ärmarne; skörtet på denna rock är baktill klust till byxlinningarna med 3 par blinda knapphål överst. Alla knapphålen i sydda med brunt kamelgarn. Inga fickor äro på denna rock, men 4 fållor i sidorna och på skörtet. Skjortan är sömmad om armarne med tjock söm. Kragen bred som en tvärhand, väl stickad och sydd sömt med egna spetsar utsirad. Skinnbyxorna med sprund, knäppta utan vid knäet med bakiga vippor, knappa på sidorna; fickan jämte sprundet på vänstra sidan. Stövlarna räcka till knäet med helt små kragar, äro rundade vid tårna och försedda med röda klackar. Hatten uppkrempad, något kullrig; skygget står runt omkring något upp, att den ej kan horisontelt nedfalla, med

FOLKLIVSARKIVET LUND

rödt band ombring. Vantarna äro gå blå, stickade med fingrar av ullgarn. Pisksa i handen av trädskaft och handtaget med skinn överdraget."

Kvinnfolkens klädedräkt var enligt Linné: "håret på pigorna är skedt midi panna, baktill tipprat med rosiga silkesband och sammetsband, som hvarföre även täcka håret inom tipprningen med en gullgalon, silkesband sedermera alla nedhängande till skuldrorna. Tröjan är av svart kläde med brage av border bredare än ett finger; livet slöppar på ryggen skurtet högt upp; sidosömmarna gå allt närmare och närmare på ryggen tillsammans; fem par silvermaljor med fem par skållika silverlöv äro fästade på enbasi av rött kläde, där tröjan plägar hopfästas framföre bröstet; nedanför maljorna är tröjan broderad med en svart band; tröjan räcker neder till sätet och är hophäftad med småsakakor; armarna på tröjan äro uppvikta med små fyrkantiga röda uppslag. Kjorteln består av livstycke och skört hopsydda; livstycket är av sammet, till färgen merendels grönt och skuret i rosor, stänkt i sömmen över axlarna och ombring armarna med silverglitterband, även på ryggen med trenne parallella och perpendikulära glitterband utstofferad; detta livstycke är kort som bröstet, frammantill något öppet och prydt med 5 par silvermaljor. Själva kjorteln är merendels grön och räcker ned till skorna, är även stänkt med en svart band

FOLKLIVSARKIVET
LUND

ett kraster över kanten. Förklädet är blått, lagt i parallella vassa fållor, stärkt på kanten med rödt band och ett kraster över nedra kanten med silverglitterband; list av rödt kläde omgjorde livet, hopkanten på högra sidan; denna är stärkt i kanten av röda band; på yttre sidan sydd med rosor och stärkt med korslagda glitterband vid ändarne, som äro kantade med svarta fransar. Strumporna äro grå. Skorna äro rundade toffler, målade med röd kant och beströdda med röda punkter. Upplöten har en tvärhands bred krage, som är stickad och med spetsar utsirad, samt rynkad och sydd omkring livet, ävensom omkring armarna. Förklädet är ett linnekläde, vid kanterna genombroderat och sytt samt med spetsar kantat och med rispor i hörnen utsiradt. Handskarna äro sömmade av skinn med röda klädeskanter kring armarna. Silverkedja kring halsen utom kragen, med en förgylld medalj eller kors, som hänger på bröstet med tre ~~ett~~ uthålkade silverlöv. Hustrurna ha över huvudet en linneklut, av vilka de två kontraire hörnen, som gå på sidorna, äro försedda med jämnbreda lister eller ändar, vilka slutas med spetsar och hopbindas över tippningen. En sådan klut brukas på intet ställe i Sverige utom Skåne, så att de skånska kvinnfolken merendels med denna lätt skiljas från alla andra.

Så långt Linné. Det [illegible]

FOLKLIVSARKIVET
LUND

högtidsdräkt, som han här beskrivit. I vardagslag buro männen korta jackor och kvinnornas dräkt var likaledes betydligt enklare än vad här omtalas. Vid alla gillen och högtidligare tillfällen buro männen höga hattar. Med knäbyxorna fortfor man ända framåt midten av förra århundradet. "Då jag stod på gången" (konfirmerades) 1832, berättar numera hundraårige Nils Berggren i Bröky, "var jag klädd i kort svart jacka, ~~svart~~ gula bockskinnsbyxor och hög hatt, och de flesta av kamraterna voro klädda på någorlunda samma sätt.

Så avlade man så småningom knäbyxorna. De första långa sådana som man använde var de s.k. "lönnmakbyxorna", vilka knäpptes i sidan och framtill slogos ned då så behövdes. Likaledes kvinnodräkterna blevo så ~~små~~ småningom moderniserade. De äldre sågo med allt annat än blida ögon på dessa förändringar och många voro de, som bibehöllo de gammaldags dräkterna så länge de levde.

Det rådde ett allmänt beklagande över den "tilltagande högfärden" och många voro de, som däri sågo ett tecken till att "världen snart komme att förgås". Man åberopade både Sibylla och andra spåböcker. Likaså svår var den brytningstid, som under 1880- och -90-talen skedde, då man övergick från bruket av schaletter till hattar. Man talade med ett djupt förakt om "hattadamerna", därvid räknande som så, att när bönderna ville apa efter "herrskapsfasoner" var deras ~~fa~~ fall nära. Lyckligtvis har dock icke denna spådom slagit in.

FOLKLIVSARKIVET
LUND

Det andliga livet.

Prästen och församlingen.

Under äldre tider, då icke någon friareligiös verksamhet förekom, framträdde det kyrkliga församlingslivet på ett mera betydande sätt. Prästens roll i församlingen var betydligt större än i våra dagar, det personliga umgänget mellan honom och församlingen livligare, varför ock avståndet från bägge håll mången gång torde ha varit större än som nu är förhållandet. Orsakerna härtill äro många. Det kan finnas åtskilligt i prästens sätt som icke slår an på nutidsbefolkningen, och som bidrager till att han visserligen icke mötes med misstro, men icke heller med samma förtroende som kom komma andra hans kolleger till del. Vidare besitter vår tids befolkning större kunskaper såväl i andliga som världsliga ting, att något verkligt närmande i hithörande spörsmål sällan sker. Under äldre tider, då kunskapsnivån var lägre hos landtbefolkningen, fingo kyrkans tjänare många gånger vara verkliga orakel i sina församlingar, icke minst i de fattigare skogsbygderna, där bristen på bildade personer ofta var större än i provinsens rikare

FOLKLIVSARKIVET LUND

trakter. När den tidens människor behövde något tryckande sinnet, eller behöfde upplysningar i världsligt eller andligt avseende, gick man till prästen. Det har sagts om "Klockarfar", att han under den tiden skulle "allting bestyra". Men i ovan anförda saken ansåg man nock icke hans erfarenheter och hans kunskaper vara tillräckligt stora, utan då gick man till prästen. Mången gång var denne också en verkligt far för sin församling, till vilken unga och gamla sågo upp med vördnad och förtroende. Kunde icke han hjälpa, visste icke han någon råd, då ansåg man att ingen hjälp stod till att få.

Sådana exempel saknades icke heller, då prästen missbrukade sin makt, då han ville "regera" sin församling med envåldig diktatur. Och längre fram i tiden, då den vördnad och respekt, som man förr hyste till prästen mer och mer försvann, kunde mången gång allvarsamma kontroverser förekomma både å ämbetsrum och sockenstugor. Å ena sidan ville icke de senare ge efter på sin "makt", men å andra sidan ansåg sig icke den självrådande bonden ha skäl att "krusa" vare sig länsman eller präst.

En herde, som ofta blivit omtalad för sin hårdhet och stränghet var prosten Olof Andersson i Glimåkra. Med nämnda

församling var jämväl Örkened under den tiden förenad, varför pastoratet från norr till söder torde ha räknat en längd af närmare 5 mil. Under de ~~fem~~ 35 år som prosten Andersson förde spiran inom pastoratet blev icke allenast Glimåkra prästgård uppbyggd, utan jämväl Örkeneds kyrka. Om arbetarna vid dessa byggen berättas också, att de blevo så förskräckta blott de sågo prostens rock, att de arbetade dubbelt raskare. Bondson från Vestra Skräflinge kom han vid 36 års ålder till Glimåkra, där han var präst under åren 1787-1828, då han avled. År 1820 hade han blivit jubelmagister, samt var även ledes en av de präster, som innehade Vasaorden. Han synes ha varit en praktisk duglig man men säkerligen allt för nitisk i sitt sätt att regera den fattiga allmogen där uppe i dessa under den tiden magra skogsbygder.

I en församling i Västra Göinge fanns ~~en annan~~ en präst av samma läggning. Han tillhörde väl en något senare tid, men sättet och uppträdandet det var säkerligen svårare än den förres. Det berättas nämligen om denne, att då han icke fick som han ville med dem som i ett eller annat ärende besökte honom, hade han merendels en spanskrörskäpp till hands, med vilken han mjukade upp sinnena på de tredskande. Vid ett tillfälle råkade han emellertid på sin överman, och kampen slutade med

att prosten fick veta om ett slag innan ~~det tog slut~~ affären blev uppgjord.

Vid ett annat tillfälle uppstod gräl mellan prosten och hans tröskemän, och en av dessa fick sig några kraftiga slängar av käppen. Då passade den andra, som förmodligen trodde att även han tur skulle komma, på ~~at och~~ bakifrån och slängde "plåjeln" om prostens hals. "Kom på 'lokatten!'" utbrast han och drog till ganska allvarligt. Prosten som märkte, att det snörade åt halsen allt värre och värre, gav slutligen tappt och tog till bönboken.

Under början av 1800-talet rådde en livlig andlig rörelse i Göingebygden. Särskildt var detta förhållandet under 1820- och 30-talen. Väckelsen

En av de präster från början av förra århundradet, vars inflytande inom sin församling var mycket stort, var kyrkoherden och prosten Peter Ludvig Kall i Hjärsås. Han omtalas av de äldre som en mycket from och gudfruktig man vilken under den tid han vistades som herde i nämnda pastorat var en verklig far för sin församling. Han brukade dag-ligdags rida omkring i socknen, göra påhälsning icke allenast i bondgårdarna utan också i de mest fattigas boningar, därvid hållande till godo med vad huset förmådde. Vid avskedet tryckte han icke

FOLKLIVSARKIVET
LUND

[illegible] en penning i [illegible]
denna händer. Därför var också "prosten" en
gärna sedd gäst, icke minst för de små, som
ofta sprungo långa vägar för att öppna
grindarna vid vägen, då de på avstånd
sågo hans vita häst. Till hemmen kom
han icke allenast som den andlige utan ock
som den lekamlige läkaren. Väl förfaren
i tidens läkekonst visste han ofta råd att med-
dela ~~de~~ sjuka och nödlidande. Någon väckel-
sepräst var han icke i detta ords vanliga
mening, men han var en god predikant,
som gärna hördes. Själv var han icke Skåning,
~~utan östgöte~~ men hade av fröken Betty
Jennings å Vanås, som hade patronats-
rätt till pastoratet, blivit kallad dit.
Han avled den 5 april 1817. Församlingen
reste hans gravvård. Å denna läses bl.a.:
:Han ville att på denna sten intet mer skall
läsas. En varaktig äreminnesvård är
åt honom i tacksamma hjärtan bevarad:

I Hjärsås kyrka ser man vidare
hans porträtt, som visar oss en äldre
man med blida, barnafromma drag. Av
själva utseendet att döma kan man
förstå, att han mera än de flesta varit
en man, som förstått att vinna sina
församlingsbors förtroende och kärlek.

Detta överflyttades i icke ringa
mån på efterträdaren "prosten Ström",
som han allmänt kallades i bygden.
Även han var en utmärkt man, både som
människa och predikant. Gudfruktig;

FOLKLIVSARKIVET LUND

[illegible]
Petter Samuelsson Ström innehade pastoratet i icke mindre än 49 år. Han lär ha hållit en synnerligen god ordning i sin församling, utan överdrifter. Detta var också under hans tid av behovet påkallat, enär man särskildt i de norra delarne av Hjärsås församling bodde under den tiden en befolkning, som varken aktade kyrklig eller laglig ordning, ett förhållande, som tog sig uttryck i flera grova brott, som beivrades med mer eller mindre gott resultat.

I Ousby fanns under början av århundradet en synnerligen lärd prästman doktor Sven Johan Collin, vilken från ett stift norrifrån kommit till pastoratet. Under början av sin vistelse där, sägas hans predikningar mera ha bestått av torra avhandlingar än predikningar, som trängt ned till hjärterötterna bland den befolkning, som åhörde dem. Han hade emellertid en adjunkt vid namn Nils Pihl, klockaresson från samma församling, vars predikningar voro av sådan väckande beskaffenhet, att ett varmt religiöst liv där började spira. Bland de ~~st~~ sålunda väckta var äfvenledes den lärde förmannen, som tämligen snart började tala på ett helt annat sätt än förut skett.

Kyrkobesökarnes antal var in-

FOLKLIVSARKIVET
LUND

514

FOLKLIVSARKIVET LUND

der den tiden mycket stort, icke minst i de socknar, där man hade präster, som höllos förmer än andra, då det gällde den kristna förkunnelsen. Man vandrade långa vägar för att höra dem. I vanliga fall gingo många till kyrkan av verkligt behov, andra återigen fören gammal seds skull, eller för att slippa ifrån de böter, som voro åsatta fordom, vilken under längre tid försummade kyrkan, en tredje part för att man skulle komma ned till kyrkobyn, som var mötes- och samlingsplatsen för socknens befolkning. Här kunde man råkas och samtala med varandra; här kunde man också göra affärer, ävenom vi längre ned skola tala.

Särskildt vid de stora högtiderna var antalet kyrkobesökare vanligtvis mycket stort. Under sommartiden samlades man på kyrkovallarna till ~~ett~~ stilla samspråk, och längs utmed dessa stodo stora grupper av män, medan kvinnorna vandrade omkring bland gravarna för att se om deras nära och kära vilade. Då sammanringningen skedde lyfte männen på hattarna och kvinnorna nego djupt, ett bruk, som i de norra skogssocknarna bibehållit sig ända in i senare tider.

Till nattvarden gick man minst två gånger om året, ofta flera. Särskildt

FOLKLIVSARKIVET LUND

antal mycket stort, och det var ett ansträngande göra för prästen i en större församling att betjäna dem alla. Man hade stor vördnad för sakramentet, och ännu för femtio år sedan fastade man ofta den förmiddag, då man skulle emottaga detta. Man ansåg detta höra till en ordentlig beredelse. Ävenledes brukade de äldre flitigt läsa bönerna i psalmboken innan man begav sig iväg till kyrkan. Man̄ [?] brukade man vara alla svartklädda; de första klädda i höga hattar och de senare i klutar. Hade man långt att gå eller väderleken var dålig, tog man i regel in på något ställe i byn, för att få kluten knuten innan man gick i kyrkan. Efter nattvardsgångens slut skyndade sig alla hem. Det ansågs opassande att den dagen stanna kvar i byn.

Däremot var detta ofta förhållandet under vanliga sön- dagar och gudstjänster. Under den tid husbehovsbränningen florerade och brännvin fanns tillgängligt i varje gård hörde det nästan till ovanligheten att man förtärde sådant innan man begav sig iväg hem. Ganska kraftiga åtgärder vidtogs för hämmande av fylleri vid kyrkorna. "Gapstocken" var ett medel, som i detta avseende verkade mest avskräckande. Denna var ännu under början av 1800-talet i bruk. Den som

kom full till kyrkan men man för-
ning av kyrkorådet dömd att nästa söndag sitta i denna. Och större nesa kunde knappast någon ådraga sig.

~~Att ännu~~ En sedvana, som vid flera kyrkor ända in till våra dagar hållit i, var den, att en del försäljare av olika saker söndagligen infunno sig vid kyrkplatserna. Särskildt i Glimåkra, Lönsboda och Loshults kyrkor höll man fullkomlig torgdag. Det var icke allenast sill och fiskvaror, som man där saluhöll, utan också trädgårdsalster och varjehanda andra saker. Vid slåtter- och skördetiden kunde man sålunda få se liar, ~~räfsor~~, räfsor, brynstenar o.d. salubjudna. Kommersen gick också understundom ganska bra. Så småningom infördes man emellertid torgdagar å respektive ställen, varefter den nämnda söndagshandeln förbjöds. Av sockenstämmoprotokollen finner man också att detta ävenledes förut hade varit förhållandet, men seden hade dock åter upptagits. Att den var i hög grad opassande faller av sig självt.

—

FOLKLIVSARKIVET LUND

Den frireligiösa rörelsen och dess genombrott

FOLKLIVSARKIVET
LUND

Den andliga rörelse, som under mitt av 1800-talet gjorde sig märkbar inom vissa delar av Göinge härad från kyrkligt håll sina föregångare. Under början av förra seklet rådde nämligen livliga ~~röd~~ ~~sek~~ andliga rörelser i de nordskånska bygderna. Denna torde ha utgått från Småland där sådana predikanter ~~verkade~~ som Anders Sellergren, Per Nyman m.fl. verkade. Man färdades ofta långa vägar för att ~~a~~ höra dessa. Man vandrade iväg den ena dagen och kom igen den andra. De andliga behoven voro mycket stora och sinnena voro särdeles emottagliga då den nya rörelsen kom. Man har berättat för antecknaren härav, att trots den pågående husbehovsbränningen och trots all den förföljelse som bestods vederbörande från präster och kronobetjäning, var åhörarantalet i allmänhet mycket stort, då en predikan av en frireligiös predikant var utsatt att hållas i en bondgård.

Så vidt jag kunnat finna var det i huvudsak baptisterna som började ~~sin~~ frireligiös verksamhet i dessa bygder. Detta skedde omkring år 1850. Man kan

FOLKLIVSARKIVET
LUND

därför lätt förstå den uppmärksamhet detta väckte, helst som dessa i mångt och mycket avveko från kyrkans vanliga bekännelse. Man förnekade barndopets betydelse, och att icke tro på detta ansågs ~~ansetts~~ av många ~~som~~ vara likbetydligt med att icke tro på Gud. I Svenstorp, Hjäsås församling, fanns en grupp baptister, vilkas antal dock ständigt ökades. Under många år stod en skomakare vid namn Palm, som ledare för dessa. Han ansågs för en skicklig predikant och en god människa, samt i besittning av en ~~sådan~~ förmåga att diskutera med ~~alla~~ de mot ~~op~~ väckelsen oppositionslystna att många ~~därav~~ kommo till korta. Han brukade också förrätta dopet. Detta skedde på en äng vid Svenstorpsån strax nedanför Pråapsbo. Utom meningsfränderna var oftast ett stort antal nyfikna närvarande vid dessa dop, som förrättades oavsett ~~den~~ rådande väderlek. Midt i smällkalla vintern, då hål huggits på isen kunde ett sådant av den tidens baptister äga rum, lika väl som under en varm sommardag. Man räknade på att Gud bevarade dem, som på detta sätt ville för framtiden inviga sina liv åt hans tjänst, så att man för en dylik neddoppning i vinterkylan ej behövde befara någon sjukdom. Ej heller fann man att någon tagit men av det kalla badet.

FOLKLIVSARKIVET
LUND

Under bön och sång ägde dopet rum. Predikanten ledde "kandidaten" ut i vattnet, som nedtrampade kanten där. Man hade alltid kläderna på. Fruntimren, i allmänhet ~~särskildt~~ yngre sådana, hade särskildt för ändamålet förfärdigade vita "dopklädningar". Var det på vintern begav sig ~~emellertid~~ den döpte skyndsamt upp till ett närbeläget hus, eller längre fram, då missionshuset blivit ~~färdigt~~ uppfördt, till detta, för att så fort som möjligt bli befriad från de våta plaggen.

Som redan förut antydts var ~~det~~ i regel mycket folk närvarande vid dessa dopförrättningar. Under första tiden förekommo väl förhånande och förlöjligande tilltag från den oförstående hopen, men efter hand präglades en sådan förrättning av ett högtidligt allvar, och mera än en av de närvarande blev så gripen, att vid nästa dopförrättning lät denne föra sig ut i samma vatten för att undergå samma ceremoni.

Rörelsen åstadkom emellertiden uppskakning i sinnena, som man ~~et~~ aldrig förut hade ~~be~~märkt i dessa bygder. Icke minst var detta förhållandet efter det predikanter från Vinslöf och andra håll jämväl blevo utsända att besöka folket hemma i gårdarna, predika Guds ord i stugorna och till och med förestå

FOLKLIVSARKIVET
LUND

[illegible] Det var
sjungande, predikande och/diskuterande i
hemmen, på vägar och stigar, ~~att det~~ och mån-
genstädes ~~ingen vederbörande myndig-
heter mångenstädes~~ talade man icke om
annat än "läsare" och baptister. Kon-
flikter uppstodo i hemmen, då vissa
medlemmar av familjen tillhörde kyr-
kan och vissa andra sådana de nya
samfund som bildats. Mannen gingo
till nattvarden i kyrkan. ~~Kvinnorna~~ hustrurna
inom de frireligiösa bröderna, och
tvärtom. Och väckelsen spred sig mer och
mer. Än fann man att en av de
motsträvige, som kanske helt nyligen
varit en fiende till den friare förkun-
nelsen, övergick & till denna, än en
annan. Om en bonde berättas, att då
han förnummit hustrun ville ge sig iväg
till Lenstorp för att låta döpa sig, ~~han~~
spände han/hästen för vagnen och bad att
få skjutsa henne dit. Men då han
kom ett stycke utåt vägen, vände han
plötsligt och körde med våldsam fart
hem igen. Därmed blev det försent
den gången. Kort tid ~~fo~~ därefter fann
man dem båda som medlemmar av
ett annat religiöst samfund.

Under tiden allt detta pågick
dundrade prästerna mer och mer ~~åt~~
emot den tilltagande förvillelsen. Men
kyrkorna blevo allt tommare, sam-
tidigt som hopen ökades mer och mer på

FOLKLIVSARKIVET
LUND

bönemötena och sammankomsterna i gårdarna. Tycktes man i vissa tider en bonde att stänga sina dörrar för en frireligiös predikant, fanns alltid någon annan i närheten beredvillig att öppna. Och folk saknades aldrig. Dels kommo alla meningsfränder ~~till~~ i trakten tillstädes, dels ~~kommo~~ sådana, som icke hade någon bestämd övertygelse i religiösa ting och dels ungdomen, som ville driva gäck med det ~~övriga~~ hela. Stugorna voro proppfulla, förstugor och kammare likaså. Och predikanten måste mången gång stå på det stora långbordet i stugan då han utlade förkunnelsen. Framför sig hade han ett mindre bord. Allt var ordnat på det mest primitiva sätt. Och primitiv och enkel var också mången gång ~~pre~~ förkunnelsen. Predikanten hade kommit ~~tagits~~ från hyvelbänken eller plogen och den huvudsakliga bok han läst var bibeln. Man må därför icke förvåna sig över att ~~för~~ utläggningen blev likså ensidig som ~~mången gång~~ drastisk. Men fordringarna på den tidens predikningar voro i allmänhet likså små, som behoven stora. Var predikanten som "folket var mest", ~~så~~ hade han också ett lättare sätt att bli förstådd av folket än de, vilka talade ett lärdt språk och i olika avseenden ansågos vara något förmer än ~~de andra~~ hopen.

Vad som väckte bidrog mer [illegible]
gången för ~~intresset~~ den religiösa ~~fria~~ verksam-
heten var den fria form i vilken denna
framträdde. Det låg mången gång nå-
got familjärt över ~~...~~ ~~dessa~~ dessa tillställningar ~~sammankom-~~
~~ster~~, som skarpt avbröt mot
kyrkans ~~för~~ mera stela och konven-
tionella former. Talaren begagnade
aldrig koncept och detta betraktades
i allmänhet av den tidens människor
som ~~något~~ mera tilltalande än prästens
ofta entoniga ~~upp~~ "läsande från pap-
peret" i kyrkan. Även om det fria
predikosättet präglades av mindre
sammanhang, större tankeoreda,
slog det i alla fall an på mängden.
De lätta ~~sångerna~~ sångmelodierna ~~fö-~~
verkade också mera tilltalande än ~~...~~ ~~i~~ ~~...~~ ~~med~~ de "tunga ~~psal-~~
psalmerna" i kyrkan ~~än på publiken~~. Man
sjöng med och man ~~...~~
~~mången gång~~ ~~...~~ ~~med~~ ~~att~~ också
bad ~~...~~ med, då predikanten med slut-
na ögon såväl före som efter sin pre-
dikan bad till himmelens Gud. ~~...~~
Det var under den tiden vanligt att
man i kyrkan läste efter, då prästen
föredrog syndabekännelsen ~~...~~ eller
läste Fader vår, och den seden förde
man med sig jämväl till sammankomsterna.
Vissa tider av året hölls möten
kväll efter kväll och det drog mången
gång ut på smatimmarna innan
dessa upplöstes. Icke sällan kom prästen

FOLKLIVSARKIVET LUND

503

med, någon gång också rensmannen. Fjärdingsmannen var under första tiden nästan alltid närvarande. Den förre sökte vid sådana tillfällen ~~ibland ofta~~ komma i diskussion med predikanten och mången gång blev kontroverserna ganska skarpa. ~~Den~~ Länsmannen förklarade då sammankomsten i "lagens namn" upplöst och uppmanade de närvarande att skingra sig, gå var och en hem till sitt, i annat fall blev det ~~böter~~ stämning och böter. Någon gång lydde man, någon gång flyttade man, efter en dylik upplöst sammankomst in i en annan närliggande gård att fortsätta mötet, någon gång hände också att präst och länsman av fruktan för menighetens ingripande själva funno för gott att praktisera sig därifrån för att vid något annat, mera lämpligt tillfälle passa på att fastlaga "förvillaren" och föra denne inför Pontius Pilatus.

Så hände med den sedermera som kyrkoherde ~~så~~ bekante Per Nymansson. Under sin ungdom tillhörde han baptiströrelsen och jämte en annan predikant vid namn Lindegren, var han en av denna rörelses ~~spr~~ ivrigaste påskyndare. Vid ett tillfälle då Nymansson predikade i Västraby infann sig dåvarande kyrkoherde Angeldorff i Ousby samt

FOLKLIVSARKIVET
LUND

kvinnomannen därstädes; gubben Wöberg,
hem före uppmanade N. att sluta sin
'orediga och vilseledande' förkunnelse;
men Nymansson, som var en orädd man
icke minst, då han mötte förföljelse,
fortfor allt kraftigare. Slutligen
inskred 'höga vederbörande' och grep
N. i krogen, varefter han med läns-
manskjutsen forslades till Osby,
för att efter vederbörlig övernattning
i ~~häktet~~ därvarande häkte, med hand-
bojor om händerna, i sällskap
med ett par samtidigt infångade
tjuvar, dagen därpå föras till Kristi-
anstads fästning. Där blev han veder-
börligen inför landshövdingeämbetet
examinerad, noget och skarpt, för
att sedan så skyndsamt som möj-
ligt återsändas dit, varifrån han
kommit och med allt större iver
fortsätta förkunnelsen. Även Lin-
degren och andra samtida predikan-
ter lära ha blivit utsatta för liknan-
de ~~för~~ övergrepp från vederbörandes
sida. Dessa stödde sig på det från
början av 1700-talet härledande kon-
ventikelplakatet, men deras ingri-
pande medförde i regel alldeles motsatt
verkan. Prästens prestige minskades
bland den stora allmänheten och läns-
männen, som under den tiden hade det
allt annat än angenäma nöjet att
fara omkring och beslagtaga brännvins

personer, företagna utposteringar av [illegible]
instämma folks till tingen, betraktades
~~av~~ folkuppfattningen som "förtryckare"
och "bondeplågare", vars blotta när-
varo ~~vars~~ på samma gång innebar
respekt och harm. Allmänheten tog
därför i regel parti för predikanten,
som ansågs oskyldigt förföljd. Man
och man emellan förtaldes händelserna
och då en på detta sätt anhållen pre-
dikant återvände från sin merendels
korta visit i fängelset, betraktades
han rentav som en martyr, vars
blotta namn verkade stimulerande
på mängden, så att skarorna ökades
när han drog fram.

Vad Nymansson beträffar
lämnade han efter några års för-
lopp baptismen och övergick till
Traktatsällskapet, då detta börjat
sin verksamhet. Sedermera stu-
derade han till präst och var ~~efteråt~~
längre fram under många år kyrkoher-
de i Skepparslöf. Som sådan ~~var~~ var han
också en skarp oppositionsman och
den frireligiösa ~~prägel~~ åskådning,
som han fått under ungdomen följde
honom livet igenom. Det berättas, att
han, efter övergången från baptismen,
blev ~~var~~ sådan motståndare till dess lär-
satser, att han spikade dessa under
skodonen för att trampa ~~dem~~ och
förnöta dem under fötterna. Enligt en

FOLKLIVSARKIVET LUND

FOLKLIVSARKIVET
LUND

en annan version var han så fallig, att han under studieåren fick ~~spritsa~~ använda halvsulor av papp. En möjlighet kan vara att historien därav ~~kan~~ ~~ha~~ uppkommit. N. var emellertid en originell man med starkt utpräglade åsikter, varför ~~det icke heller kan vara uteslutet~~ sanningen av denna icke heller kan vara utesluten.

Kyrkoherde Angeldorff i Aldeq uppträdde på sin tid synnerligen skarpt emot den tidens baptistiska tendenser i hans församling. År 1856 kallade han ett tiotal ~~dräng~~ ~~och pigor~~ från ~~vara~~ ~~delar~~ denna till ordentligt förhör inför kyrkorådet (amnetfrimalija) Smitstorp. Det var både män och kvinnor, de flesta av dem yngre folk. ~~Han frågade~~ Efter en noggrann examination frågade han dem nu om de ville avsäga sig sin ~~f~~ ~~ruska~~ ~~baptistis~~ baptistiska trosåskådning. Men ingendera av dem var hågad för något sådant. Tvärtom förklarade de sig både kunna och vilja med denna leva och dö. "I Jagens namn", ~~förklarade så~~ uttryckte därefter kyrkoherden, "förklarar jag eder nu som affällingar bannlysta under svenska kyrkan." Detta blev också i protokollet intagit och underskrivet.

Bland de på detta sätt "bannlysta" märktes ävenledes den sedermera som poeta i Göteborg bekante Fried Truvé.

FOLKLIVSARKIVET
LUND

rättaren då tjänade dräng i Telebergа. Han började vid sagda tid predika, kom sedan över till Amerika, där han erhöll vidare utbildning, och blev med tiden en framstående predikant.

Efter hand som tiden gick lade sig så småningom de religiösa rörelserna. Konventikelplakatet blev upphävdt och förföljelserna tingades upphöra. Väl förhånades och förlöjligades ofta "läsarne" inom afvstående kretsar, men både präster och lekmän ansågo att de hade berättigande även de. Rörelsen utvecklade sig också mer och mer. Rosenius och Waldenström blevo namn som läts mycket tala om sig och Vomnelenga backe blev samlingsplatsen för de stora sommarmötena. Dit strömmade folk i tusental, ~~till~~ ~~vid~~ ~~dessa möten~~, särskildt sedan järnvägen kommit till. I Hjärsåsdilla köpte man ~~ett~~ en vid en där belägen surbrunn belägen större byggnad, som användts till danslokal och här och var blevo missionshus uppförda. Så kom skismen i försoningsfrågan och därmed blossade de inre frireligiösa striderna upp. Splittringen förorsakade icke allenast bittra fejder, utan också splittring. Nya sällskap bildades och vart och ett av dessa har sedan utvecklats, vunnit större eller mindre framgång.

Under 1860-talet ~~[illegible]~~ räckte en präst

FOLKLIVSARKIVET
LUND

behäftad med predikosjuka, en mycket stor uppmärksamhet, och man färdades långa vägar för att höra henne. Efter en sjukdom började hon helt plötsligt under sovande tillstånd att prediksa. Då hon slutade detta ena [illegible]/utsatte hon dag och tid för nästa. ~~predikan~~ Strax innan ~~denna~~ detta började# lade hon sig, insomnade in i en slags dvala, och började därefter ~~att~~ tala. Det var verkliga domedagsförkunnelser, hon utlade. I all synnerhet vände hon sig mot den "tilltagande högfärden" i klädedräkt. Hon hade nyligen börjat använda krinoliner och dessa ansåg hon vara ett "djävulens bländverk" i avsikt att för- ~~föra~~ föra och förstöra människorna.

Man hade icke förut hört talas om något# sådant# predikan/ i dessa orter, varför händelsen väckte stor uppmärksamhet. Både den ena och andra sortens folk kommo tillstädes för att se och höra det märkvärdiga fenomenet. Efter någon tid upphörde hon med sin förkunnelse och återgick till vardagssysslorna. Sedan blev hon gift och predikosjukan lät sig icke mera förnimma.

Husandakten.

FOLKLIVSARKIVET LUND

Fromhet var ett utmärkande drag för ett stort antal av äldre tiders människor. Vördnad för det gudomliga bar de även under en ofta hård och stram yta. I all synnerhet var detta förhållandet med dem, som under början av århundradet blivit påverkade av den tidens fromma prästmän. Varje morgon, det fick vara huru tidigt som helst, och under huru brådskande tillfällen som helst, läste husfadern eller husmodern den i psalmboken intagna morgonbönen. Understundom begagnade man särskilda små bönböcker. Försummade man detta ansåg man ~~ide~~ det icke bli någon välsignelse med dagens arbete. Och huru sent det än blev innan detta tog slut, huru många småsysslor man än hade att beställa, var det i alla fall nödvändigt att läsa aftonbönen innan man gick till vila. Många kunde dessa böner utantill och läste dem i sängen innan man steg upp om morgnarna och efter det man ~~dan sökt vila på~~ lagt sig till ro på aftonen. "Din klara sol går åter upp" och "Så går en ~~tid~~ dag än från vår tid" voro psalmer, som man vid dessa tillfällen brukade sjunga.

519

Man var också särskildt noggrann att barnen måtte läsa sig dessa. I många hem var det de, som fingo läsa morgon- och aftonbönerna. ~~Det i~~ Några söndagsskolor funnos icke under denna tid, men de små fingo varje söndag sitta som åhörare under det far eller mor läste ~~ny~~ evangeliet och dagens predikan. ur någon postilla. Luther och Johan Arndt voro de mest brukliga, men det funnos också andra, exempelvis Retzius, Norborg eller någon annan bekant prästmans predikosamling. Även om man besökt ~~Kyrkan~~ kyrkan hörde det till en god ordning att man skulle läsa "evangeliet" och "präkan" för dagen.

De böcker, som förefunnos i ett den tidens allmogehem inskränkte sig i vanliga fall till dessa. Hade man salighetsvägen klar behövde man icke veta mera. Det var i alla fall det nödvändigaste. Många voro därför de, som efter ~~de ordnade~~ skolförhållandenas ordnande, ansågo att en hel del av vad som där inlärdes, var av ondo. Man indelade den tidens litteratur i "Guss-ords-böcker" och "världsliga". De, som använde sig av de förra voro goda människor, även om deras levnadssätt mången gång pekade i motsatt riktning. De läste emellertid Guds ord och hörde "präkan" förkunnas i kyrkan, och det var vittnesbörd tillräckligt, även

FOLKLIVSARKIVET LUND

om de dessemellan uppträdde berusade, ja, till och med utmärkte sig vid något av de slagsmål, som vid någon auktion eller marknad utkämpades. Efter det den frireligiösa rörelsen kommit till blevo emellertid fordringarna på en "kristen" betydligt större. Gränserna blevo mera markerade och det stora flertalet av de "kyrkliga", även om de förde ett allvarligt och kristligt leverne, ansågs stå utanför salighetsvägen. Man dömde och fördömde varandra och alla ~~hölls före~~ ansågo sig ha rätt.

Ett var man ofta fortfarande enig – i ~~tro~~ den övertygelsen att världsliga böcker och tidningar voro syndiga. Man varnade icke sällan på det kraftigaste härför, och den som mycket sysslade med hithörande saker ansågs vara en "fritänkare". En sådan var liktydig med en gudsförnekare. Sades någon vara detta blev han av många betraktad som en farlig person, närmast att förliknas vid den, som man trodde ha svurit falskt vid tinget. Ingen sådan kunde, enligt göingsk folktro, få Guds nåd. Komma i himmelriket.

FOLKLIVSARKIVET LUND